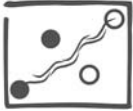

**KÖNYVISMERTETÉSEK, ANNOTÁCIÓK
RECENZIE, ANOTÁCIE
BESPRECHUNGEN, ANNOTATIONEN**

AKA, CHRISTINE: *Unfallkreuze. Trauerorte am Straßenrand*. Münster – New York – München – Berlin: Waxmann 2007, 299 p., ill. /Beiträge zur Volkskultur in Nordwestdeutschland. Band 109/ ISBN 978-3-8309-1790-8

L. Juhász Ilona

A közúti balesetek helyszínén az országutak szélén, oszlopokon, fákön, hidak vagy felüljárók korlátján stb. elhelyezett különböző halálhelyjelek néprajzi szempontú kutatása aránylag rövid múltra tekinthet vissza tájainkon. Európai viszonylatban Zorica Rajkovič horvát kutató foglalta össze elsőként a témát (1988-ban) egy kötetben, saját terepkutatási eredményeire támaszkodva. Később a német nyelvterületen is megjelentek tanulmányok, majd kötetek is ebben a témakörben. Elsősorban Konrad Köstlin, Reiner Sörries, illetve Andrea Löwer nevét emelhetjük ki. Magyarországon Kovács Ákos szervezte meg elsőként a jelenség kutatását, az eredmények 1990-ben a *Liget* különszámában jelentek meg más, a haláljelek témájához kapcsolódó írásokkal együtt.

Christiane Aka münsteri kutató egy konkrét régió (Westfalia-Lippe) közútjai mellett (autópályák, főutak és mellékutak mentén egyaránt) egy kisebb kutató csoport – elsősorban diákok – segítségével térképezte fel, és dokumentálta több éven keresztül folyamatosan a jelenséget nagyjából 10 000 kilométeres szakaszon. Az eredményeket *Unfallkreuze. Trauerorte am Straßenrand* című kötetében publikálta. Amint az a címből is kitűnik, csupán egy halálhelyjel-típust, a keresztet, s az azokhoz kapcsolódó rítusokat, és más megnyilvánulási formákat vizsgálta a 18 fejezetre tagoló kötetben. A szerző által irányított kutatócsoport tagjainak több esetben az újságírók és a rendőrség segítségével sikerült kideríteni, kinek az emlékére állítottak egy adott keresztet, így több hozzátartozóval, barátokkal, ismerősökkel is készítették interjúkat. A szerző a kötetben hat, balesetben elhunyt személy esetében az emlékükre állított keresztet kapcsolódó komplex dokumentáció alapján elemzi a jelenséget, bemutatva egyben a baleset körülményeit, és az áldozat családi hátterét is. Vizsgálta a gyász különböző fázisait, annak időtartamát, s ezzel összefüggésben a tragikus baleseti helyszín látogatásának gyakoriságát, a kapcsolódó kultuszt: a kereszt gondozását, s az ott elhelyezett virágokat, mécsesek és más mellékleteket is bemutatja. Külön foglalkozik a baleset helyszínén elhelyezett papírra írt különféle üzenetekkel, rajzokkal és szimbólumokkal, kitérve a fényképhasználatra is. Megtudhatjuk például azt is, hogyan viszonyul az elhunyt fiatal baráti köre a balesethez, hogyan dolgozzák fel társuk elvesztését, s ezzel kapcsolatban milyen modern rítusokat alakítottak ki a baleset helyszínének látogatása alkalmával. Sokszor éppen a barátok azok, akik a baleset után szinte azonnal keresztet állítanak, mécseseket gyújtanak, és virágokat hoznak, de gyakran odateszik a kereszt mellé az elhunyt kedvenc cigarettáját, italát, vagy valamilyen kedves tárgyát, s általában a fényképét is. Gyakoriak a helyszínen a papírra írt üzenetek, amelyek általában arról szólnak, hogy mennyire hiányzik az elhunyt, és hogy sohasem felejtik el. A baleset helyszíne bizonyos ideig a barátok találkozó helyévé válik, ahol elsősorban az elhunyttal kapcsolatos élményeiket osztják meg egymással. A szerző kitér a jelenség minden vetületére és a halálhoz, valamint a gyászhoz kapcsolódó szakirodalomra támaszkodva az út menti kereszt állításának egyfajta szociológiai és pszichológiai bemutatását is megkísérli. A kötetben gazdag, „beszédesebb” képanyag is található, amely más országok kutatói számára nagyon sokrétű és alapos összehasonlítási alapot jelenthet.

A kötet kapcsán szólnunk kell a szerző kissé elhamarkodott megállapításáról, a kelet-európai országokra vonatkozó általánosításáról. A lengyel, szlovákiai és délszláv út menti keresztek állítását mindenhol a vallásosság megnyilvánulásainak tekinti, és kereszteni emlékhelyeknek nevezi („christliche Gedenkstätten“), s a térségre vonatkozóan mindenhol a keresztek jellemző mellékleteként tünteti fel a kis szentszobrok meglétét (21. o.). Az eddigi kutatások nem ezt támasztják alá: egyáltalán nem beszélhetünk egységről ebben a tekintetben. Az adatok a különbözőségek mellett azt is mutatják, hogy nem vallásos emberek is állítanak keresztet, az ő esetükben nem a vallási jelentés az indok, sokkal inkább a temetéshez és halálhoz kötődő jelnek tekintik. A mellékletek jellege és a helyhez kötődő ritusok is eltérnek, ez különösen szembeűnő például a szlovákiai és magyarországi gyakorlat és a balkáni ritusok, szokások összehasonlításánál. A szerző részéről véleményünk szerint nem volt szerencsés a halálhelyjelek kutatását csupán a keresztekre leszűkíteni, hiszen más objektumok, (emléktábla, egy csokor virág, félig megmunkált kövek stb.) és egy sor átmeneti forma is megtalálható az utak mentén. Ezek figyelembe vételével talán reálisabb, átfogóbb képet kaphattunk volna a halálhelyek megjelölésének gyakorlatáról, folyamatáról.

Ein Aufklärer des Alltags. Der Kulturwissenschaftler Hermann Bausinger im Gespräch mit Wolfgang Kaschuba, Gudrun M. König, Dieter Langewiesche und Bernhard Tschofen. Mit einem Vorwort von Bernd Jürgen Warneken. Wien – Köln – Weimar: Böhlau Verlag 2006, 227 p.

Liszka József

A második világháború utáni német néprajz, a korábbi, nemzetiszocializmussal való (finoman szólva) szoros kapcsolatai következményeként súlyos válságba került¹. Az ideológiai krízisből két kivezető út látszott járhatónak: az egyik a Hans Moser és Karl-Sigismund Kramer nevével fémjelzett ún. müncheni iskola megoldási kísérlete, a történeti irányultságú elmozdulás; a másik a tübingeni modell, amely a néprajzból egy szociológiailag erősen megtermékenyített empirikus kultúratudományt alakított ki. Ez utóbbi létrehozásában és elfogadtatásában meghatározó szerepe volt Hermann Bausingernek, akinek 1961-ben elhangzott (és első alkalommal megjelent) habilitációs előadása e tübingeni irányvonal kezdetét jelzi². Bausinger 2006-ban töltötte be nyolcvanadik születésnapát. Ebből az alkalomból három egykori, különböző korosztályokhoz tartozó tanítványa (Wolfgang Kaschuba, Bernhard Tschofen és Gudrun M. König), valamint a néprajzi történeket többé-kevésbé kívülről szemlélő történész, Dieter Langewiesche beszélgetett vele alapvetően az őt (és persze a kérdezőket is) izgató kérdésekről, egyszersmind áttekintve a jubiláns pályafutását is. Az interjúk készítésének körülményeiről nincs tájékoztató a kötetben (annyit tudunk meg mindössze, hogy nyomtatásban egy erősen rövidített szöveg jelent meg), de a beszélgetéssorozat hét részre tagolt, címeiben szójátékokat is hordozó, meglehetősen nehezen lefordítható³ textusa alapján kiderül, hogy általában hatszemközt zajlottak ezek a dialógu-

-
- 1 Vö. Hoffmann Tamás: Barna vagy fekete? Néprajzi elmélete német nyelven. *Népi Kultúra – Népi Társadalom* 19 (1998), 9–26. p.
 - 2 Noha csaknem három és fél évtizedes késéssel, de magyarul is napvilágot látott a munka (*Népi kultúra a technika korszakában*. Budapest: Osiris–Századvég 1995), s némileg rosszul is eshet a magyar olvasónak, hogy Bausinger, könyve fordításait emlegetve, a magyar változatról megelégedzik (136. o.).
 - 3 Zugänge (Kezdetek); Tradition (Hagyomány); Unauffälliges (Rejtettség); Umbruch (Áttörés); Provinz (Vidék); Grenzüberschreitung (Határátlépés); Standort (Álláspont).

sok (a Wolfgang Kaschuba, Dieter Langewiesche páros fölváltva faggatta Bausingert a Gudrun M. König, Bernhard Tschofen párossal). Szemmel láthatóan jó hangulatban, partneri viszonyban, olykor a kérdezők egymással is vitázva vallatták a Mestert. A kötetet a beszélgetésekhez kapcsolódó magyarázó jegyzetek (művekre, személyekre vonatkozó, tájékoztató információk), Hermann Bausinger rövid eszmefuttatása az emlékezet-emlékezés természetrajzáról, valamint személyi bibliográfiája teszi teljessé.

Hermann Bausinger egyrészt a korábbi néprajzi kánon részeként is számon tartott jelenségeket (hiedelmek, farsang, mesék stb.) közelítette meg nagyjából újszerű módon, friss szemlélettel; másrészt új jelenségeket emelt be a néprajzi érdeklődés középpontjába (a kisemberek mindennapjai, köszönési módok, a sétálás szokása stb.). A hagyományos kérdések újrakérdése és új kutatási kérdések felvetése jellemzi tehát a bausingeri metódust. A kötet olvasása közben maga az olvasó is aktív részesévé válik a diskurzusnak, én legalább így voltam vele, amit a többi között gyakori széljegyzeteim is bizonyítanak. A könyv margóján sűrűn sorakoznak a felkiáltójelk (az egyetértés, a mondandó fontosságára való utalás jelci), a kérdőjelek (a kétely, a más vélemény jelci), a rövid megjegyzések, jelszavak (az inspiráció, az asszociáció jelci). Most, hogy a kötetről összefoglalóan kell írnom, kissé bajban is vagyok: hiszen már a műfajból, a recenzió műfajából adódóan is, sajnos nem mehetek bele részletkérdésekbe, így végezetül mindössze két szempontra szeretnék kitérni.

Egyetemista koromban a kötelező nyári múzeumi gyakorlat keretében a ceglédi kollégákkal Tápíóságon végeztünk terepmunkát. Már csak halványan emlékszem a falura, de vélhetően egy jellegzetes halmazos település lehetett, tele zsákutcákkal, a gyakorlatlan szem számára (amilyen az enyém is volt akkor) utcának tűnő hosszúudvarokkal. Nos, betévedtem egy ilyen hosszúudvarba, ahol néhány férfi éppen valamit betonozott, s (nyilván a munka hatékonyságát növelendő) közben sűrűn poharazgathattak is. Hirtelen elémtoppant egy bizalmatlan, klottgatás úriember (?), s minden teketória nélkül a személyigazolványomat kérte, mondván, hogy ő rendőr, én meg magánterületre „hatoltam be”. Erre persze – hiányos öltözékére utalva – azt válaszoltam, hogy ezt bárki mondhatja. Mármint, hogy rendőr. „A rendőr, kérem, gatyában is rendőr” – intézte el nagyvonalúan és (kissé ugyan dülöngélve, de) önérzetesen az identitás kérdését. Az eset végkifejlete esetünkben indifferens. Mindezt azért mondtam el, hogy utaljak rá: ugyanez vonatkozik a néprajzosra is (mármint „a néprajzos, gatyában is néprajzos”-mentalitás), különösen a Bausinger típusú néprajzosra, aki azt is megfigyeli, hogy a vele szembeni lakás lakói este milyen későn kapcsolják le a villanyt, reggel (szombaton és vasárnap is!), mikor kelnek, tehát milyen az életritmusuk. Aztán az sem kerüli el éberségét, hogy a másik szomszédasszony milyen rendszerességgel szellőzteti az ágyneműjét és így tovább. Apró jelenségeket tehát, amelyek berögződött életvitelről tanúskodnak, s a bausingeri felfogású kultúra értelmezéséhez nyújtanak segítséget.

Végezetül nem lehet szó nélkül hagyni a kötet nyelvezetét. Annál is inkább, mivel Bausinger gördülékeny, közértető stílusára a beszélgetés is kitér. Maga azt vallja, hogy a tudományosság látszatát nem egy tolvajnyelven megírt, idegen szavak garmadájával megtűzdelt szövegekkel kívánja elérni, hanem a mondanivaló megalapozottságával. Udvariasan megjegyzi, hogy tübingeni tanítványaira általában is jellemző ez. Ezzel szemben halcan azért hozzáteszem, a kötet sok, a végtelenségig nyakatekert kérdését csak Bausinger kristálytisztá logikájú, jól strukturált válaszából lehet maradéktalanul megérteni.

BEŇUŠKOVÁ, ZUZANA: *Religioziata a medzikonfesionálne vzťahy v lokálnom spoločenstve*. Bratislava: Ústav etnológie SAV 2004, 198 p. /Etnologické štúdie 11./ ISBN 80-969163-5-1

1-j-

A szlovák néprajzi gyakorlatban (ahogy a magyarban sem) a vallási jelenségek vizsgálata nem rendelkezik különösebben mély gyökerekkel. A második világháború előtti, önkényesen most egynek tekintett korszakban az érdeklődés inkább a kereszténység előtti, „pogány” jelenségek felé mutatott, a tételes vallások népi gyakorlatát nemigen regisztrálta. A második világháború utáni kommunista berendezkedés aztán ideológiai szempontból nem kedvezett az efféle (legalábbis ideológiamentes, tárgyilagos) vizsgálódásoknak, így a népi vallásosság etnológiai szempontú vizsgálata csak 1989 után indulhatott meg Szlovákiában. Zuzana Beňušková az egyike azon szlovák néprajzkutatóknak, akik a rendszerváltás után azonnal a vallási jelenségek, azoknak is inkább társadalmi vetületei felé fordultak. A most bemutatandó kötetében a szerző a helyi közösségek vallásosságát és vallások közti kapcsolatait vizsgálta az elmúlt jó másfél évtized alatt (az 1990–2003 közti időszakban) a Kárpát-medence több, alapvetően szlovákok lakta településén. Négy kutatópont Szlovákia területén (Csataj, Radosna, Ladomérvágása és Nagysalló), három pedig Magyarországon található (Csömör, Alsó Regmec és Rudabányácska). Ezekről a különböző időpontokban végzett kutatásairól időről-időre külön tanulmányok, anyagközlése formájában is beszámolt. Mostani könyvében ezeket kovácsolta egy egységgé, elméleti igényű bevezető- illetve zárótanulmányokkal is keretet adva nekik. A szerző kiindulási hipotézise, hogy a vallás többvallású lokális közösségekben integráló és dezintegráló szereppel is bír, miközben mindkettő, mint a közösségi identitás megnyilvánulásai a politikai változások vagy társadalmi konfliktusok időszakában aktivizálódnak. Kutatásai alátámasztani látszanak ezt az előfeltevést, noha a vizsgálódások szerteágazó és sokrétű eredményei mégis némi kétségre is hangolták a szerzőt. A munka zárószakában meg is fogalmazza ezeket a további kérdéseket: Milyenek az etnológia lehetőségei ennek a sokszínűségnek a megragadásában és megfelelő végkövetkeztetések lezárásában? Elegendő-e hat kutatópont általános érvényű tanulságok lezárására? Más kutatópontok kiválasztása más eredményt hozott volna? A vallási identitás, mint társadalmi jelenség más-e etnikai kisebbségi környezetben? Végezetül megállapítja, hogy a hipotézisként felvetett aktivizáló erőkn túlmenően a vizsgált településeken egyértelműen kiderült, mily jelentős szerepük van az egyéniségeknek, a hangadóknak a vallás integráló és dezintegráló ereje mozgósítása során.

BÓDI ZSUZSANNA: *A magyarországi cigányság*. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság 2006. 113 p. /Cigány néprajzi tanulmányok 14./ ISSN 1217-8853

Baranyovics Borisz

Bódi Zsuzsanna a Magyar Néprajzi Társaság Cigány Tagozatának megalapítója és 2007-ben bekövetkezett haláláig titkára volt. Több sikeres nemzetközi konferenciát rendezett Budapesten a roma kultúra és folklór témáiban, valamint gyönyörű kiállítást hozott létre a korai cigány ábrázolásokról, metszetekről. Gyűjtőmunkája eredményeként jelentős cigány kézműves anyagot mutatott be. Fontos bibliográfiai munkát is végzett a cigányság témakörében.

A most bemutatásra kerülő kötet írásait két nagyobb, *A cigányok Európában* és *A magyarországi cigányság* című egységbe csoportosítva adta közre.

A cigányok Európában című fejezetben rövid történeti áttekintést ad a cigányság származásától, egészen európai letelepedéséig, valamint az európai cigánysággal foglalkozó nemzetközi szakirodalom válogatását közli. Feltüntet néhány jelentős bibliográfiát, összefoglaló művet, tanulmánykötetet az egyes európai országok cigányságáról, szótárakat, illetve magyarországi cigány nyelvkönyveket.

A következő egységben a magyarországi cigánysággal foglalkozik. Elsőként a cigányság hagyományos mesterségeit mutatja be a fémművesektől kezdve, a zenészeken át, egész a faárukészítőkig, illetve a foglalkozásváltás lehetőségeit vizsgálja a 18. századtól a 20. század végéig. Majd a cigányság településviszonyait kutatja történelmi korszakonként. A táplálkozási szokások változását is közlésezi, sajnos pontos receptet nem közöl sem a *bokolyíról*, sem az egyéb étkekről, mindemellett inycsiklandó illusztrációkat hoz. Ezután a cigányság viselettörténetét írja le egy rövid tanulmányban a korai viseletábrázolásoktól (15. század) a 20. századdal bezárólag, majd még egy válogatott bibliográfiát is közlésezi a magyarországi cigánysággal kapcsolatban. A kötetet igényes fotók, metszetek, festmények, rajzok és térképek teszik még élvezetesebbé.

Bódi Zsuzsanna a kötetet oktatási és tudománypromóciós szándékkal állította össze, és éppen ezért az érdeklődőknek jól használható bibliográfiákkal is kiegészítette. Egy újabb, értékes kötetrel igyekezett tehát hatni az előítéletes gondolkodás változására, amire ma életét szüksége lenne nemcsak a gyakorló pedagógusoknak, hanem a magyar társadalom egészének is.

BRAHAM, RANDOLPH L. (szerk.) Tibori Szabó Zoltán közreműködésével: *A magyarországi Holokauszt földrajzi enciklopédiája I-III. kötet*. Budapest: Park Könyvkiadó 2007, 1590 p. ISBN 978-963-530-738-8-Ö

L. Juhász Ilona

A tudományos kutatók és érdeklődők számára egy bizonyos témakör kutatásakor nagy segítséget jelentenek a lexikonok, enciklopédiák. Egy-egy ilyen kiadvány megjelenése egyben azt is jelzi, hogy az adott tudományterület egy-egy területe mennyire kutatott. A magyarországi Holokauszt-kutatás jelentős eredményeket mondhat magáénak, különösen nagy érdeme van ebben romániai születésű Randolph L. Braham politológusnak, nyugalmazott egyetemi tanárnak, a Holokauszt-kutatás világszerte elismert szaktekinélyének. Az 1922-ben Bukarestben született Randolph L. Braham számos alapvető mű szerzője, a magyar és román Holokausztról több mint hetven könyvet írt, illetve szerkesztett. Ő maga munkaszolgálatosként élte túl a második világháborút, majd sikerült megszöknie a szovjet hadifogságból is. Tizenöt közvetlen hozzátartozója közül csak ketten éltek túl a Holokausztot. Az 1997-ben magyarul is megjelent, eredetileg a Columbiá University Press által 1981-ben kiadott *A népiértés politikája. A Holokauszt Magyarországon* címmel megjelent kétkötetes munkáját világszerte alpműként tartják számon. Érdemei elismerésül Braham professzort 1995-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend Tiszti Keresztjével tüntették ki.

Az ő kiváló szervezői tehetségének, valamint a kötetben szereplő 23 társszerzőknek köszönhető, hogy a közelmúltban megjelenhetett a három kötetből álló *„A magyarországi Holokauszt földrajzi enciklopédiája*. A népes szerzőgárdában a magyarországiakon túl ott találhatjuk az Izraelben, Romániában és az Amerikai Egyesült Államokban élő szakembereket is. Az eddig megjelent Holokauszt-enciklopédiák a náci uralom alá került európai országok fontosabb gettóközpontjait mutatták be. E szóban forgó munka azonban

— ez eddigi gyakorlattól eltérően – egyetlen országgal, Magyarországgal foglalkozik, ami azt jelenti, hogy megtalálható benne az 1944-ben létező valamennyi zsidó közösségre vonatkozó adat, függetlenül attól, hogy ezek a közösségek milyen lélekszámúak voltak. Földrajzi szempontból tehát azt jelenti, hogy az összeállítók az 1941–1944 közötti ún. trianoni Magyarországot értik, valamint az 1938 és 1941 között Csehszlovákiától, Romániától és Jugoszláviától visszaszerzett területeket is.

Az enciklopédia első kötetét egy hosszabb – majdnem 100 oldalas – bevezető nyitja, amelyben Randolph L. Braham a magyarországi zsidóság általános történetét mutatja be, természetesen a fő hangsúlyt a Holokauszt időszakára helyezve.

Az enciklopédia első két kötetében a szerzők alfabetikus sorrendben mutatják be a trianoni Magyarország vármegyéinek valamennyi települését, ahol zsidó hitközség működött, valamint azokat is, amelyeknek csupán néhány zsidó lakosa volt. Az enciklopédiában többek közt gazdag képanyagot találhatunk mind a Holokauszt időszakából, mind az egykori népes hitközségek zsinagógáiról. Sajnos ez utóbbiak közül sok épület ma már nem létezik, zömüket lerombolták. A Nagy Béla térképész által készített kiválóan szemléltető térképek kiváló segítséget jelentenek a tájékozódásban.

A harmadik kötet (Függelék) tulajdonképpen abban segít bennünket, hogy eligazodhassunk a hatalmas anyagban, itt találhatjuk többek közt a bibliográfiai rövidítéseket, valamint az 1867-től 2006-ig terjedő időszak eseményeinek részletes kronológiáját. Az 1944-es történések több oldalt is betöltenek, lépésről lépésre tájékozódhatunk a zsidókat ért diszkriminatív lépésekről, a deportálásokról és tömeggyilkosságokról. Ebben a kötetben található a névmutató, a földrajzi nevek mutatója, valamint tájékoztatás az enciklopédia 24 szerzőjéről, azok tudományos munkásságáról.

Az enciklopédia tartalmaz minden fontos információt, amit a vészkorszakról tudni lehet, s nagyvonalakban bemutatja (olyan terjedelemben, amit egy ilyen enciklopédiában megengedhető) az egykor létezett s a még ma is meglévő hitközségek történetét. Mint minden hasonló jellegű összegző kiadványnál (pl. bibliográfiáknál is) itt is előfordulnak apróbb pontatlanságok (pl. Vámbéry Ármin születési helyeként Pozsonyszentgyörgy helyett Dunaszerdahely szerepel), azonban ilyen hatalmas anyagmennyiségnél ez elkerülhetetlen.

GECSÉ ANNABELLA: *Az etnikai és társadalmi átrendeződés folyamata egy gömöri falu 20. századi életében*. Komárom – Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet 2007, 191 p. /Interethnica 10./ ISBN 978-80-80249-13-8

Pusko Gábor

Gecse Annabella: *Az etnikai és társadalmi átrendeződés folyamata egy gömöri falu 20. századi életében* c. munkáját olvasva már az első néhány oldalt követően több, elsősorban kutatás-módszertani kérdés is felmerül az olvasóban. Az olvasás előrehaladtával – és persze ismerve Gecse Annabella eddigi munkásságát, hitvallását a néprajzról és a rokon tudományokról – egyértelművé válik, hogy a problémát azon az optikán keresztül vizsgálta, s vonta le következtetéseit, mely főleg a néprajzkutatók (és kultúranropológusok) fiatalabb generációjára jellemző. (Jelen recenzió keretei között nem áll sem módomban, sem szándékomban bővebben kifejteni az alábbi kérdést, ami megfogalmazódott bennem mindezek kapcsán: elérkezett a magyar néprajz paradigmaváltása vagy csak egyszerűen arról van szó, hogy a hagyományos paraszti közösségek végleges eltűnésével a kutatók új témákat, új kutatási területeket keresnének maguknak?) Ennek az interdiszciplináris szemléletmódnak –

mely megfelelő arányban ötvözi a néprajzzal a kulturális-, történeti- és szociálintropológia, alkalmanként a szociológia és a szociolingvisztika módszereit és eredményeit – nagyszerű képviselőit találjuk a magyarországiak mellett elsősorban az erdélyi kutatók között, de (amennyire ismereteim helytállóak térségünk kutatás-módszertani fejlődését illetően) a fiatal szlovák és cseh etnológusok szemléletmódja is ebbe az irányba fókuszál, s ez a szemléletmód markánsan jelen van a szlovákiai magyar néprajztudományban is. Jó példája ennek épp ez a kötet. Mindezzel együtt Gece Annabella jelen munkája az egyébként Magyarországon magas színvonalon művelt társadalomnéprajz egyik remek példája is.

Már a dolgozat elején – a falu bemutatása, a történeti–néprajzi–demográfiai előképek felvázolása során – egyértelművé válik, hogy a szerző igencsak „otthon van” az általa vizsgált településen. Ez pedig csak úgy lehetséges, hogy vizsgálódásának tárgyát szülőfaluja és annak társadalomnéprajza képezi. Ilyenkor merül fel a kérdés, hogy ennyire mély ismereteket lehet-e szerezni egyetlen kutatási módszerrel, esetleg a fellelhető korabeli írásos emlékek, személyes feljegyzések, fényképalbumok tanulmányozásával? Külön-külön aligha! Még ha a kutató a kutatási módszerek mindegyikét ötvözi is, a tökéletes „láthatatlansághoz” mindenképp szüksége van arra, hogy születésétől fogva része legyen az adott településnek, közösségnek. Az „idegen” kutató ugyanis nem tud annyi időt eltölteni egy településen, hogy „helybélivé” váljon. Vissza-visszatérhet egy közösségbe éveken keresztül, s alkalmanként heteket, hónapokat is eltölthet ott, ő akkor is csak „az az idegen lesz, aki gyakran eljön közénk, aki olyan akar lenni, mint mi, aki titokban vagy kevésbé titkolva folyton lefényképez, lefilmez bennünket és mindenféle buta kérdéseket tesz fel nekünk”. Ahhoz ugyanis, hogy az idegenből érkezettet helybéliként kezelje a hagyományos közösség, kevés egy emberi élet. A Szabó László által leírt hajdúböszörményi parasztember találó megfogalmazása szerint (miután az 1950-es évek elején a településre helyezett párttitkár azzal kezdte egy nagygyűlésén a mondandóját, hogy tudja azt, hogy őrá csak mint „jött-mentre” tekintenek a helybeliek) ugyanis a kívülről jött idegen „egy senki, jött-ment majd csak a gyereke lesz”.

Mindezek alapján úgy tűnik, hogy a résztvevő megfigyelés csak bizonyos esetekben – ha a kutató történetesen a saját közösségén belül vizsgálódik – kecsegtet azokkal az eredményekkel / eredményességgel, amit a módszer megnevezése első hallás után előre vetít. Természetesen nem kívánom vitatni eme kutatási módszer létjogosultságát, azonban bizonyos fenntartásokkal kell kezelni, s az ezt az eljárást egyedüli üdvözítőként beállító vélekedéseket is alkalmanként talán érdemes a helyükre tenni. Mivel minden embernek – bizony, még a kutatonak is! – értelemszerűen egy szülőfaluja, városa van, illetve élete során legfeljebb 2-3 lokális közösségnek lehet többé-kevésbé elfogadott/befogadott tagja, s mivel térségünk minden egyes településének nem lehetnek „saját” kutatói, így a különféle történeti- és társadalomtudományokban ismert és alkalmazott módszerek ötvözetével kénytelenek a jövőben is tovább dolgozni a néprajzkutatók. Ezt a feladatot pedig Gece Annabella igazán jól oldotta meg!

Kétségünk nem férhet hozzá, hogy Baraca – a vizsgált település – bemutatása során a szerző az összes fellelhető történeti adatot elénk tárja, melyek szinte már-már egymást igazolják. A könyv másodszori elolvasása után véleményem szerint ez az egyetlen bírálható pontja a dolgozatnak (habár ez is csak szemléletmód kérdése, ízlések és pofonok...): készséggel elhiszük a szerzőnek, hogy a bőséges történeti forrásanyag minden egyes pontja hiteles és nincs arra szüksége, hogy a történeti adatokat újabbakkal igazolja. A mintegy 190 oldalon keresztül bemutatott település, annak közössége és az ott folytatott kutatás eredményei, annak összegzése Gece Annabella tökéletes helyismeretéről tanúskodnak.

A kutatás és az eredmények összefoglalásának céljáról Gecse Annabella a bevezetőben a következőket írja: „*Dolgozatom célja egy mind ez ideig kevésbé kutatott falu, Baraca társadalmának, belső életének bemutatása. A ma Szlovákiához tartozó település paraszti lakossága az 1970-es évek óta rohamosan fogy, cigány népsége pedig napjainkra elérte a 80 %-os többséget. (...) Dolgozatom célja ezért nem egyéb, mint az eltűnőben lévő faluközösség életének – több szempontból is erősen korlátok közé szorított – jellemzése.*” A kérdést a szerző három nagy fejezetre bontva vizsgálja. Az elsőben a 20. század első évtizedeit tárgyalja, a második fejezetben az 1920 utáni külső politikai beavatkozásokat és azok következményeit mutatja be, míg a harmadik fejezetet a település mai etnikai képe alakulásának szenteli. Bár a szerző a bevezetőben azt írja, hogy a magyar – cigány együtt / egymás mellett élés kérdésével csak érintőlegesen, néhány részterületet megvizsgálva foglalkozik, a leírtak alapján e kérdéskörben is plasztikus képet alakíthat ki magában az olvasó.

Az első fejezetben részletesen megismerkedhetünk Baraca kialakulásával, történeti múltjával. A település általános jellemzése mellett mintegy ellentétpár, bemutatásra kerül a falu lakosságának önjellemzése és a kialakított külső kapcsolatok is. Ezt követően a szerző sorra tárgyalja azokat a témaköröket, melyeken keresztül részletes képet kapunk a falu társadalmáról, kezdve a belső tagoltságon, családszervezeten, nem és kor szerinti csoportokon, a lokális kapcsolatokon, munka- és üzemszervezeten keresztül egész a faluszervezetig és a helyi jogviszonyok bemutatásáig.

A második fejezetben mindazon külső politikai eseményeket – háborúk, impériumváltások, ki- és betelepítések stb. – és azoknak a helyi közösségre gyakorolt hatását tárgyalja nagyon részletesen Gecse Annabella, amelyek mintegy megalapozták Baraca jelenlegi helyzetét.

S hogy milyen is a környezetében is különlegesnek, „más”-nak tartott falu mai helyzete, arról a harmadik fejezetben tájékozódhatunk. Mondhatjuk azt is, hogy a könyvnek ez a legizgalmasabb fejezete (ahhoz, hogy többé-kevésbé megértsük az itt leírtakat, természetesen szükséges megismerkedni az előző két fejezet tartalmával is). Ez az a rész, mely a legtöbb kérdést, pontosabban továbbgondolásra érdemes megállapítást, gondolatot (melyek visszakanyarodhatnak akár az első két fejezethez is) váltja ki az olvasóból. Különösen érdekes ez a fejezet annak tükrében, hogy B. Kovács István többször és több helyen megállapította: a gömöri (és ezen belül a baracai) cigányság kettős identitású, pontosabban „magyar cigány” identitású, így ezeknek az embereknek a megnyilvánulásait, tetteit nem lehet pusztán úgy kezelni, mint a cigányok cselekedeteit! Az egész könyvet hitelesítik azok az adatközlőktől származó idézetek, amelyeket a kutatás során rögzített Gecse Annabella, ugyanakkor a harmadik rész témájához kapcsolódó interjú-részleteknek köszönhetően nagyon pontos képet kapunk a falu „légköréről”, a kilátásokról és a kilátástalanságról.

Gecse Annabella: *Az etnikai és társadalmi átrendeződés folyamata ...* c. munkája minden tudományos igényt kielégítve vizsgálja Baraca társadalmát, annak szerkezetében végbement változásokat, egyúttal megpróbálja megkeresni azokat a törvényszerűségeket, melyek ezeket a mozgásokat eredményezik. Az sem elhanyagolható erénye ennek a könyvnek, hogy a témát nem zárja le, s így az nyitva áll mindenki más előtt is úgy, hogy több ponton is lehet csatlakozni a Gecse Annabella által felvetett problémavizsgálathoz.

Mintegy folytatás gyanánt érdemes lenne megkeresni a „virtuális Baraca” lakóit, a faluból a környező városokba, településekre költözötteket, hogy mi okból döntöttek az elköltözés mellett, tartják-e egymással a kapcsolatot, mint *baraciak*, s ha találkoznak, milyen alkalmakból. (Jó példa erre az a 2008 szeptemberi felhívás, melynek alapján a Rimaszombatban lakó korlátiak szerveztek találkozót. A Rimaszombatban, Tornalján élő

baraciai vajon olykor-olykor találkoznak-e ezekben a városokban akár „felülről szervezett”, akár spontán találkozókon?) Aztán: a parasztok elköltözése mellett érdemes lenne megvizsgálni a cigányok elköltözését is, mivel ilyen jelenség is tapasztalható. Ismereteim szerint több, mint húsz éve folyamatos – ha nem is olyan intenzív, mint a nem romák esetében – elköltözésnek lehetünk tanúi. (Az egyik céltelepülés Rimaszécés, mely falu jelenleg többé – kevésbé szintén azt az utat járja be, mint Baraca. És mi lesz akkor, ha a mostani 60%-ról ott is 80% fölé emelkedik a cigányság számaránya? Onnan is tovább költöznek?) Gecse Annabella könyvében felteszi azt a kérdést is, mi lehet az oka annak, hogy a legutóbbi népszámláláson már 39-en romának vallották magukat? Nagyon helyesen jut arra a megállapításra, hogy ez elsősorban (az időközben lemondott) polgármester, az őt indító párt (és főleg e párt egyik „harcos” rimaszombati vezetőjének; aki egyébként a különféle kampányok során retorikáját illetően gyakran esik át a ló túlsó oldalára) tevékenységének köszönhető. Tehát: milyen szerepet töltenek be az etnikai alapon szerveződött politikai pártok és civil szervezetek a cigányság életében, mennyire befolyásolják őket döntéseikben stb? A térhasználat etnikai alapú eltéréseit tárgyalva a szerző rámutat arra, hogy „az életmódbeli különbségek-ből adódóan azonban első látásra megkülönböztethetők a faluba érkező idegen számára is a cigányok házai.” Felmerül a kérdés – és nem csak Baraca esetében – hogy van-e valamilyen visszajelzés a nem cigányok részéről abban az esetben, ha a „cigányok háza” semmilyen „etnikus jegyet” nem visel magán? Ez lenne az első lépés a megfelelni akarás, vagy ha úgy tetszik: az asszimiláció útján? És hogyan vélekednek erről a romák? Végezetül egy utolsó példa: Gecse Annabella a falu határában letelepedett feketebalogi szlovákok névjegyzékét is közli. A könyv olvasása idején részt vettem Tornalján egy iskolai rendezvényen, ahol felbukkant az egyik szlovák telepes család neve – a magyar iskola tanulói között! Így adja magát a kérdés, hogy érdemes lenne talán megvizsgálni azt is, hogy a baracai magyar és magyar cigány lakosok mellett mi lett a „baracai” szlovákokkal?

Összességében elmondható tehát, hogy Gecse Annabella, illetve első önálló kötete pontosan azt nyújtja, amit a szerzőtől szakmai körökben elvárhatunk. Részletes és precíz leírását egy dinamikus (vissza, előre, le, át) fejlődő / alakuló falunak, az ottani közösségi és erőviszonyok átrendeződésének, az értékelődésnek. A munkája során alkalmazott eljárások pedig (a kutatás módszerei, az összehasonlítás térben, időben, néprajzon és rokon tudományokon belül) nagyon is megfelelnek a mai – vagy ha úgy tetszik: modern – tudományos szemléletnek, melyek azonban nincsenek híján a komoly múlttal rendelkező magyar társadalomnéprajzi kutatásokkal való kapcsolatoknak sem. Ugyanakkor a kötet nem csak a szakmai körök érdeklődésére, de az érdeklődő nagyközönség és az egyetemek, főiskolák hallgatóinak figyelmére is méltán tarthat számot.

HENGARTNER, THOMAS – MOSER, JOHANNES (Hg.): *Grenzen & Differenzen. Zur Macht sozialer und kultureller Grenzziehungen*. 35. Kongress der Deutschen Gesellschaft für Volkskunde, Dresden 2005. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag GmbH 2006, 895 p. /Schriften zur Sächsischen Geschichte und Volkskunde. Band 17/ ISSN 1439-782X. ISBN 3-86583-088-9

Liszka József

A Német Néprajzi Társaság kétévenkénti rendszerességgel megrendezésre kerülő kongresszusainak utolsó előtti állomása Drezdában volt 2005. szeptember 25-e és 28-a között a Drezdai Műszaki Egyetem és a drezdai Higiéniai Múzeum épületeiben. Vendéglátó a drezdai székhelyű Szász Történelmi és Néprajzi Intézet volt. A több mint ötszáz résztvevő (a németek mellett magyar, cseh, osztrák, lengyel, norvég résztvevője-előadója is volt a

rendezvénynek), s a kongresszusi kötet vastagságán is megmutatkozó nagyszámú előadás jelzi a téma (*Határok és különbözőségek. A szociális és kulturális határvonások erejéhez*) kimeríthetlenségét és időszerűségét. A határok problematikája voltaképpen a kezdetektől a néprajztudomány érdeklődési homlokterébe került, noha először inkább csak a térben is jelentkező, térképen is ábrázolható (vagy annak vélt) határok foglalkoztatták, valamint az időbeli határok, a kultúra korszakolhatóságának a kérdései. Ha belelapozunk ebbe a hatalmas gyűjteménybe, láthatjuk, hogy mára már a határok kérdéskörének vizsgálata jóval szerteágazóbb, kezdve az imaginárius határokkal, a fejekben leledző határokkal, a nyilvánosság és a magánszféra, az elrejtettség határain, az informatikai társadalmak, a digitális világ kialakította újfajta határokon és „határtalanságokon” át, egészen a biomedicinát is segítségül hívó problémafelvetésekkel bezárólag (a társadalmi és biológiai halál kettéválásának a kérdése, a gyógyulást a hit és a gyógyszeres kezelés határain keresők helyzete, hol húzódnak ezek a határok stb.). Kilátástalan, s egy recenzió terjedelmi kereteit messze meghaladó lenne a kötet összes tanulmányát akár csak felsorolásszerűen is bemutatni. Elégdjünk meg most a kongresszus, s hát a most szóban forgó kötet fontosabb egységeinek, szerkezeti elemeinek a prezentálásával.

Magának a kongresszusnak (és a kötetnek) az anyaga kilenc plenáris előadás formájában, majd ezeket követően négy panelbe, azonfelül összesen tíz szekcióba, valamint további, nem számozott szekciókba (Kutatási szekció, Magiszter szekció, Diák szekció, Muzcológiai kérdések) rendeződve zajlott (illetve került kiadásra). Összesen hatvannyolc előadás szövege olvasható a kötetben. Amíg a plenáris előadások átfogó témákat, egy-egy problémakör alapvetéseit adják, addig a szekció-előadások egy-egy résztema, kutatási eredmény, problémafelvetés prezentációi voltak. A témaköröket illetően az európai határrezsimek kontúrjaival, azok kultúrantropológiai vizsgálatával foglalkozó tanulmányok nyitják a sort. A *Határmeghúzások a szocializálódási folyamatban* című szekcióban a többi között a családon belüli generációs határok szerepével, azok változásaival foglalkozó eszmefuttatást olvashatunk. *Élet a határrégióban* című blokk után következnek a már említett diák és magiszter szekciók, majd *Az európai határtérségek tapasztalatai és praxisa* című szekció anyaga. A Felső-Rajna vidék határproblémáival külön szekció foglalkozott. Ez itteni előadások közül problémaérzékenysége, mindenképpen továbbgondolásra érdemes felvetései miatt kiemelném a *Zsidók a Rajna két oldalán* címűt, amely az *Egységes kultúra, különböző nemzetek* alcímet viseli. A további szekciók a transznacionális hálózatokkal, a már említett biomedicina és kultúratudomány mezgyéjén mozgó kérdésekkel, az ön- és idegenség-kép problematikájával, a digitális világ generálta újfajta határproblémákkal, továbbá a határok etnicizálásának kérdéskörével foglalkoztak. Noha az eddigiekben tudatosan nem írtam le neveket (nem akarván senkit kiemelni, s ugyanúgy senkit elhallgatni), ebben az esetben engedjék meg a recenzensnek annyi szubjektivitás, hogy a szóban forgó szekció két előadóját (témáik szűkebb tájainkat is érintő problematikája okán) név szerint is megemlítsék. Petr Lozoviuk az *Etnikai indifferencia a mai Kelet-Közép-Európában* című dolgozatában olyan lokális-regionális közösségek (a szlovákiai ruszinok, a lengyelországi kasubok, a csehországi morvák) példáját hozza, amelyek kettő vagy több nemzethez való tartozás közt ingadoznak, nem rendelkeznek „anyanemzettel”, éppen a nemzetté válás útjának (mondjuk) a felénél tartanak. Ezt az állapotot, a nemzetté válás folyamatának ezt a fázisát nevezi Lozoviuk etnikai indifferenciának, ezeket a közösségeket nevezi etnikailag indifferens csoportoknak. Keményfi Róbert az *„Etnikai terek, etnikai határok konstitúciója”* című dolgozatában a demográfiai, statisztikai eredmények, azoknak térképre vetíthetőségének problematikája, a mégoly „tudományos precizitással és elfogu-

latlansággal” készült etnikai térképek politikai kihasználhatósága kapcsán a magyar etnikai tér és etnikai határok mítoszáról, a térképeknek a „lélektani hadjáratokban” betöltött szerepéről értekeznek. Bosszantó, noha leleplezhető a tanulmányhoz csatolt két térkép felcserélése. A következő szekciók tárgya a *Határok stabilizálása és destabilizálása, a Határtmegvonások a mindennapi élet világában*, valamint (a kötetben az utolsó) blokk az ember, emberi testtel való különféle eljárások kínálta norma- és értékhatárokat vizsgálja.

A határok problematikájának mára, hogy közhellyel éljek, könyvtárnyi az irodalma: geográfiai, etnológiai, dialektológiai, szociológiai, történeti, lélektani stb. aspektusból, egyre gyakrabban (átlépve a tudományágak közti *határokat*) inkább interdiszciplináris szempontból megközelítve foglalkoznak a problematikával. A fentebb tárgyalt kötet kétségtelenül fontos kézikönyv lesz a (bármilyen) határral, mint kutatási problémával foglalkozó, bármely tudományágak irányából közelítő kutatók számára.

HIDAS JÓZSEF: *Losonctól – Losoncig. Egy város, egy család és egy fiatal túlélő története*. Budapest: Múlt és Jövő Lap- és Könyvkiadó 2008, 278 p., ill. /Múlt és Jövő Könyvek/ ISBN 978-963-9512-37-5

L. Juhász Ilona

A 2008-as budapesti Könyvfesztiválra jelent meg a losonci születésű, ma a németországi Freiburgban élő építész Hidasi (eredetileg Heksch) József visszaemlékezése. Egy 14 éves fiatal túlélőé, aki családjával együtt zsidó származása miatt járja meg a poklot. A kötetet kilencéves kisöccse emlékének ajánlja, „*aki nem tudta, miért történik ez vele*”. A kisöccs az auschwitzi haláltáborban pusztult el édesanyjával együtt, édesapja pedig Kópházán fejezte be életét embertelen és méltatlan körülmények között. Arról, hogy majdnem hatvan év múltán mi készítette a kötet megírására, a következőképpen vall a szerző: „*Nem hagyhatjuk cserben az eddig legésszerűtlenebb örület egyetlen áldozatát sem, aki a huszadik század hatalmas temetőjében találta meg örök békéjét, és aki csak akkor élhet tovább, ha nevét újra visszaadjuk. Ők nem békében haltak meg, szeretteik között, nem váratlan szerencsétlenség, hanem a beteg lelkű társadalom irigysége, kapzsisága oltotta ki tervszerűen az életüket.*”

Hidasi József 1929-ben Losoncon, egy „vidékiek hangulatú, nagypolgári milióben” látta meg a napvilágot. A tizenötezeres város lakosságának a zsidóság körülbelül a 20 százalékat alkotta. A szerző apai ükapja, Heks Lipót szücsmester valószínűleg Balassagyarmatról költözött egykor Losoncra, 1854-ben kapott végleges letelepedési engedélyt. A dédnagypapa, akitől a szerző keresztnevét örökölte, már a tehetős és befolyásos városi polgárság körébe tartozott, épületfaraktárt alapított, a „fadepót”, amely 1941-ig működött. Az anyai nagyszülők szintén tehetős losonci polgárok voltak, a nagypapa alapította meg az „Első Losonci Likőr- és Rumkülönösségek Gyárát”. Mindkét család jelentősen hozzájárult tehát a város gazdasági fejlődéséhez. A szerző szülei emancipált zsidók voltak, a származás kérdése nem volt téma a családban. 1935-ben még nem volt hatéves, amikor iskolába került: „*Zsidó elemi iskolában ültem, ahol magyar nyelven tanítottak. Először álltam szemben 'zsidó eredetem' tényével, s erre otthon nem készítettek fel a szüleim (...) Először vált világossá, hogy azok közé az emberek közé tartozom, akiket a köznyelv 'zsidónak' nevez, illetve minősít.*” Az 1939/40-es tanévben lett a református gimnázium diákja, éppen a tanévnyitó napján tört ki a második világháború. Az antiszemitizmussal ekkor már egyre gyakrabban szembesül az akkori kisdíák. 1943-as év nyugtalan légkörében konfirmált a reformátusoknál. A sárga csillag viselése 1944. április 5-től vált kötelezővé. A lo-

sonci református egyház azonban megtiltotta ennek viselését, a templomban, az iskolában és egyéb papi és közösségi épületekben is. *„Amikor megkezdődtek a városban a magyar csendőrök és magánszemélyek által kezdeményezett fosztogatások, zsarolások, tiltakozások csak intellektuális körökből és a református egyház részéről hangzottak el”* – idézi fel a szerző. A nehéz időkből Kövy Árpád és Böszörményi László volt a helyi református lelkes, akik emberiségükről adtak tanúbizonyságot. *„Ma, hat évtized után, ha fiaikkal találkozom, feléled bennem a régi illúziókkal átítatott világ, amelyben valamikor mindnyájan együtt éltünk”* – írja a szerző. Anyai nagyapja, a nehéz vészjósló napokban naivan azt mondogatta: *„Nekünk nem történhet semmi bajunk, elég bizonyítékunk van arra, hogy mindig hű magyarok voltunk”*. 1944. május 20-án költöztek a gettóba, ahol fültanúja volt édesapja kínvallatásának, amelyet egy Perlaky nevű magyar csendőrtiszt vezetett: az áldozatok talpát szöges botokkal verték, hogy megtudják tőlük, hová rejtették el érték tárgyait. *„Egy óra múltán hozták haza apámat egy négykerekű, nem éppen erre a célra szolgáló taligán”* – emlékezik. A még sebesült, járni alig tudó apjával indítják őket többedmagukkal munkaszolgálatba Jolsva felé, ahonnan majd rövidesen a Kárpátokba szállítják őket.

A zsidóüldözés során a náciak lehetővé tették, hogy a helyi lakosságnak módjában álljon a zsidók kifosztására, így ezáltal az anyagi haszon reményében nagyon sokan készek voltak az együttműködésre, sőt a kegyetlenkedésre is. Nagyon sok zsidó túlélő említi visszaemlékezésében, hogy a magyar csendőrök és a katonák valamint a polgári lakosság is nagy mértékben igyekeztek kihasználni ezt a lehetőséget. A tizennégy éves Hidas Józsefnek is bőven kijutott mindebből. Az egyik tisztviselő a „besorozáskor” észrevette a karóráját és visszarendelte őt. *„Magának órája van a karján, vegye le és mutassa meg! – mondta parancsoló hangnemben és elkobozta a karórámat (...) mélyen megrázott ez az eset. Egy tisztviselőtől nem vártam ilyen nyílt rablást egy fiattal szemben.”* A tizennégy éves gyerek nem is sejtette, hogy már kilenc nappal távozásunk után édesanyja és kisöccse Auschwitz gázkamráiban lelték szörnyű halálukat. Később édesapjától is el kell válnia, kalandos körülmények, halálos veszélyek között jut el Budapestre. Különböző helyeken bujkálva itt éri meg a háború végét is rokonaival. Reménykedve várja vissza édesapját, mindhiába. Elvesztését a mai napig nem tudta kiheverni: *„Hiányzott, mit láncszem a folytatólagozásban, hiányoztak ismeretei a múltból, hiányzott egyénisége, jövőbe látása, elhatározottsága. Hiányzott mindenkinek, mind Losoncon, mind Budapesten, Bécsben és Buenos Airesben és még ma is nekem, Freiburgban. Hiányzik mindenhol, ahová megyek.”*

Hidas József könyve hú krónikája egy adott korszaknak, az első olyan visszaemlékezés, amely egy magyar zsidó szemszögéből írja le egy szlovákiai magyar város magyar zsidóságának tragédiáját, s egy polgárváros fokozatos hanyatlását. Részletes képet kaphatunk az egykor virágzó polgárváros társadalmi életéről, politikai és vallási viszonyairól, az impériumváltás időszakáról, s a szerző „városképi barangolásainak” köszönhetően a város akkori építészeti sajátosságairól is. *„Én más szemmel jártam az utcán, sokszor kerülőutakat tettem, hogy egy új épületet megnézzek. Ébredezett bennem a várostervező”* – emlékezik.

Ember Mária 1974-ben megjelent *Hajtűkanyar* című, a vészkorszakról szóló önéletrajzi ihletésű regényének első oldalán a következőket olvashatjuk: *„Ennek a könyvnek a tárgya nem 'a' zsidó sors. Amit ez a könyv elbeszél az a magyar történelem.”* Ezek a sorok ugyanúgy érvényesek Hidas József könyvére is, azzal a módosítással, hogy az ő visszaemlékezésének tárgya a (cseh)szlovákiai magyar történelem, a (cseh)szlovákiai magyar sors. Ő és családja is ehhez a közösséghez tartozott, ha ez a közösség meg is tagadta őket. *„Engem, aki a magyar társadalomba szívesen beilleszkedtem volna, aki ebben a városban a család ötödik generációjaként születtem, és még több generációval ehhez a kultúrához*

kapcsolódtam, ahol a családom generációról-generációra anyagi alapokat teremtett, hogy ennek az országnak hű és lelkes lakója legyek, most 14 éves koromban halálra ítélték, mert egy saját hibáiból tanulni nem akaró, vesztés nemzedék bosszút lehel, elégtételt követelt egy téves ideológia alapján. A hazaárulók nem mi voltunk, a haza árult el minket, kiárusított idegen érdekekért idegen követelésekre” – írja az egyik fejezetben.

A bemutatott kötetet német nyelven is kiadták (*Der weite Weg zum Überleben*). Tudomásunk van róla, hogy Hidas József már megírta élettörténetének második részét, amelyben a második világháború befejezése utáni időszak történéseit dolgozta fel napjainkig. Kíváncsian várjuk megjelenését.

Jahrbuch für Europäische Ethnologie. Im Auftrag der Görres-Gesellschaft herausgegeben von: Heidrun Alzheimer, Sabine Doering-Manteuffel, Daniel Drascek, Angela Treiber. Dritte Folge 1 (2006), 232 p.; 2 (2007), 221 p. ISSN 0 171-9904

Liszka József

A német néprajz egyik nagymúltú periodikuma, a *Jahrbuch für Volkskunde* első folyama 1936–1938 között látott napvilágot, Georg Schreiber szerkesztésében. Az akkori nemzeti-szocialista ideológiával szembehelyezkedő periodikum hagyományait követve 1978-tól a Görres Társaság (alapítva: 1876) hasonló címen indította útjára az évkönyv második folyamát, amelyet kezdetben az innsbrucki Nikolaus Grass és a würzburgi Wolfgang Brückner jegyzett. Grass 1999-ben bekövetkezett halálát követően 2005-ig Wolfgang Brückner szerkesztette. Az újraindított *Jahrbuch für Volkskunde* profilját alapvetően a történeti-néprajzi kutatások, a nemzetközi tájékozódás és a vallási néprajz interkonfesszionális felfogása jellemezte. Rögton az első kötetben (1978) a kifejezetten német témák mellett olvashatunk tanulmányokat a dán búcsújárásról, valamint a svéd és az olasz vallási néprajz legfrissebb kutatási eredményeiről. Ez a nemzetközi tájékozódási igény mindvégig (2005-ig) jellemezte az évkönyvet. A magyar néprajzot például Czövek Judit, Csilléry Klára, Gulyás Éva, Hofer Tamás, Knapp Éva és Tüskés Gábor képviseli a *Jahrbuch für Volkskunde* második folyamának 28 kötetében. Sajnos a szlovák néprajz képviselői nincsenek jelen, s a csehek közül is mindössze Richard Jeřábek és Petr Lozoviuk szerepel egy-egy tanulmánnyal. Tematikailag is rendkívül sokrétű a periodikum. Olvashatunk benne heves polémia a német néprajz egyik alapító nagy egyénisége, Wilhelm Heinrich Riehl megítéléséről, a nemzetiszocialista időszak német néprajzának értékeléséről, tanulmányblokkokat a farsang-kutatás módszertanáról és elméletéről, a búcsújárás néprajzáról és így tovább. Aki a 20. század végi német néprajzban tájékozódni akar, számára a *Jahrbuch für Volkskunde* vaskos kötetei megkerülhetetlenek.

A Görres Társaság 2005-ös aacheni közgyűlése Heidrun Alzheimer (Bamberg), Sabine Doering-Manteuffelt (Augsburg), Daniel Drasceket (Regensburg) és Angela Treibert (Eichstätt-Ingolstadt) bízta meg az évkönyv további szerkesztésével. Az újabb, fiatalabb szerkesztőgárda színrelépésével egyszersem nevet, s részben profilt is változtatott a periodikum. A harmadik folyam immár *Jahrbuch für Europäische Ethnologie* címen még nagyobb hangsúlyt kíván fektetni az európai népek összehasonító néprajzi vizsgálatára, nyomtatékosabban kíván a „régión Európájával”, valamint a komparatív vallási néprajzzal, az interreligiozitás kérdéseivel foglalkozni.

Az új folyam első számát Angela Treiber, a másodikat Heidrun Alzheimer állította össze. Mindkét kötet tematikus blokkokat tartalmaz a vallás és szokásvilág, az elbeszélés-

és a képkutatás, a nemzeti szocializmus időszakának néprajza, valamint a német „nemzeti specifikumok” vizsgálatának témaköreiből. A továbbiakban a gazdag választékból szegezve néhány tanulmányra tudom csak felhívni a figyelmet.

Christine Aka a halálos kimenetelű közúti balesetek helyszínén felállított emlékjelekhez, haláljelekhez kapcsolódó újkeletű rítus megnyilvánulási formáit elemzi (*Heilige Orte am Straßenrand. Sinnsuche, Krisenritual und neue Spiritualität*; 1–2006). A témára (és ezt a német néprajzban kevesen tudják), ismereteim szerint először a horvát Zorica Rajkovič hívta föl először a figyelmet 1976-ban, majd tőle nyilván függetlenül a magyar Kovács Ákos 1990-ben. A német kutatás Konrad Köstlin 1992-es tanulmányától számítja a problémakör ismeretét⁴. Michael Prosser a Szent Orbán napjához kapcsolódó szokásokat a kutatás újabb, elsősorban magyarországi eredményeinek a tükrében vizsgálja (*Das Fest Sancti Urbani. Neue Befunde unter besonderer Berücksichtigung Ungarns*; 1–2006)⁵. Ugyancsak Michael Prosser nevéhez fűződik az a mikrokutatás, amelyet a freiburgi Johannes-Künzig Institutban található Karasek-gyűjtemény egy darabja inspirált (*Zum Wandel der Funktion und des Traditionswertes von Sagen-Texten. Ein exemplarischer Problemaufriss aus der 'Sammlung Karasek'*; 2–2007). Magának a szóban forgó gyűjteménynek a létrehozása Alfred Karasek nevéhez kapcsolódik. Karasek a 20. század első felében (főleg a két világháború között, illetve a második világháború alatt) végzett (és szervezett) gyűjtéseket, elsősorban a Közép-Lengyelországban, Galíciában, Szlovákiában és Magyarországon élő németek körében. Ezeket a kutatásokat munkatársaival aztán a második világháború után a Kelet-Európából Németországba telepített németek körében is folytatta. Jelenleg az archívumban mintegy 20.000 „mondaszerű” szöveg található (csak Magyarországról 6200 textus!). Prosser ebből a mérhetetlenül nagy gyűjteményből egy, 1939-ben Vértesbogláron lejegyzett, német nyelvű szöveget ad közre (a keresztelestől elhált gyerekek lelkeiről szóló típust), majd ennek először tartalmi interpretációjára tesz kísérletet, közép-európai kontextusba helyezve a mondaszöveget, illetve a hiedelmképzetet; végül pedig az elemzett elbeszélés lejegyzésének okait firtatja a szerző. Megállapítja, a szöveg rögzítésére, dokumentálására nem azért került sor, hogy az elmulasztott keresztelest szörnnyű következményeire figyelmeztesse a későbbi olvasót, még csak azért sem, hogy a babonáság egy formájára rámutasson. A lejegyzés, archiválás üzenete a nyelv, a német nyelv létének a demonstrálása volt kisebbségi környezetben. Ne feledjük, a nemzetiszocializmus tomboló időszakában járunk, amikor a többi között a német nyelvszigetkutatás, de maga a német néprajz is egyértelműen a rasszista ideológia szolgálólányává szegődött. Michael Prosser a lejegyzésnek ehhez az aspektusához is gazdagon adatolt kommentárt fűz.

Végezetül Matthias Hamann dolgozatát szeretném megemlíteni, aki a „mi a német?”, a korrekt válasz lehetősége szempontjából kilátástalannak tűnő kérdésköréhez⁶ hoz mai adalékokat (*Friedrich Schiller und der Baumarkt. Von deutschen Dingen*). A dolgozat egy,

4 Christine Aka időközben megjelent, az út menti haláljelek problematikáját tárgyaló könyvéről lásd L. Juhász Ilona recenzióját jelen kötetünkben.

5 A szerzőnek azóta megjelent az Orbán-kultusszal kapcsolatos monográfiája. Michael Prosser-Schell: *Vom „dies sancti Urbani” zum „Orbán-napi Borünnep” in Hajós. Geschichte und Transformation des Urbanfestes aus volkskundlicher Perspektive*. Freiburg: Johannes-Künzig-Institut für ostdeutsche Volkskunde 2009. Részletes ismertetésére évkönyvünk következő számában még visszatérünk.

6 A magyar olvasót talán fölösleges is figyelmeztetni a „mi a magyar?” kérdésfelvetés már-már periodikusan ismétlődő, s vajmi kevés megnyugtató eredményt hozó fölbukkanására (vö.: Szekfű Gyula szerk.: *Mi a magyar?* Budapest 1939; Romsics Ignác – Szegedi-Maszák Mihály szerk.: *Mi a magyar?* Budapest 2005 stb.).

a nürnbergi Germán Nemzeti Múzeumban megrendezett, „*Mi a német?*” című kiállítás megvalósítása közben, mintegy annak melléktermékeként keletkezett. A szerző először a „tipikus német” hétfégi szabadidő tevékenységeket tekinti át, amelyek, mint (várható módon) kiderült, történetileg változnak: az 1960-as évek németjeinek szombati foglalatossága az utca felsöprése és a kádfürdő volt, ami az 190-es évekre autósosásra változott. Az 1980-as évek németjei szombat esténként egy televíziós szórakoztató kvízműsor előtt ültek, míg viszont ma szombatonként a bevásárlás jelenti a fő elfoglaltságot. Igen: szórakozást. A szerző azt követi nyomon, miként nyilvánulnak meg a németeknél azok az elfoglaltságok (IKEA, Baumarkt, Hornbach stb.), amelyek a világ bármely részén realizálódhatnak. Ennek a kis esettanulmánynak a tükrében végezve magának a kiállításnak a koncepcióját is bemutatja. Az öt tematikus egység (Vágyakozás; Szellem; Hit; Karakter; Hazza) köré vélt vagy valós német (véltén vagy valósan német) etnikus specifikumokat sorakoztattak föl a rendezők. A *Vágyakozás* témakört például további három speciális egységre bontották: *Vágyakozás a mélység iránt* (ezt a mély és sötét német erdővel illusztrálták); *Vágyakozás a messziség iránt* (itt elsősorban a németek közismert Itália utáni vágyakozásának lenyomatait láthatta a közönség); *Vágyakozás a nagyság iránt* (a többi között Hitler mellszobra jelképezte ezt a tulajdonságot). Noha nem vagyok benne biztos, hogy az elméleti szintű definíciókon túlmenően valóban, a valóságban is létezik-e etnikus specifikus, Matthias Hamann írása, s főleg az általa bemutatott kiállítás, nyilván hozzájárult (hozzájárulhat) a problémafölvetéssel egyidejűleg feltörő kérdések megválaszolására is. De legalábbis szabatos megfogalmazásunkra...

KOVÁCS ÉVA – VAJDA JÚLIA: *Mutatkozás. Zsidó Identitás Történetek*. Budapest: Múlt és Jövő Kiadó 2002, 311 p. /Múlt és Jövő Könyvek/ ISBN 963 9171 83 2

L. Juhász Ilona

Kovács Éva és Vajda Júlia az identitáskutatás elismert szakteknéjének számítanak, számos külföldi tudományos lapban jelentek meg írásaik. Kovács Éva: *Felemás asszimiláció. A kassai zsidóság a két világháború között (1918–1938)* című kötete a Fórum Kisebbségkutató Intézet kiadásában jelent meg 2004-ben. A két szerző többéves közös kutatásának eredményeként született meg *Mutatkozás. Zsidó Identitás Történetek* című kötet 2002-ben.

A kötetben a magyarországi zsidó identitást, illetve annak a rendszerváltozás utáni változását, azaz „átstrukturálódását” vizsgálta a két szerző Gabriele Rosenthal és Wolfram Fischer-Rosenthal által kidolgozott módszer segítségével. A módszer lényege, hogy segítségével az interjú során tudattalan tartalmakat tárhatja fel a kutató. A kutatást kiterjesztették a Magyarországot egykor elhagyó zsidókra, illetve azok leszármazottaira is. Fontos kiemelni, hogy a kötet nem egy-egy szerző által megírt külön-külön fejezetekből áll, hanem közösen megírt fejezetekről van szó, egy zsidóból és nemzsidóból álló szerzőpáros közös gondolatairól.

A rendszerváltozás olyan sorseseeménynek számít, amely nagy mértékben képes volt átstrukturálni az 1989 előtti múltat. Az egykor jelentésnélkülüként megélt események a megváltozott jelenben már új struktúrába szerveződnek, s ettől megváltozott jelentésük is. Jelent formáló és jövőt meghatározó jelentést kaptak, ahogyan a szerzők is megfogalmazták: „A sorseseemény olyan jelenre utal, amely soha nem volt jövő. Értelmezésünkben e soha-nem-volt-jövő jelenből tekintünk vissza e soha-nem-lesz-jelen, illetve soha-nem-lesz-múlt jövőre.”

A kötetet két fő részből áll: a Bevezetés, valamint a Történetek c. fejezetekből. A Bevezetés két alfejezetre tagolódik: *Elbeszélés, identitás és értelmezés*, valamint *Magyaror-*

szági zsidóság, magyar zsidóság. Az első elfejezet lényegében egy alapos, minden szempontra kiterjedő kutatástörténeti összegzés az egyes fogalmak és fogalomkapcsolatok tisztázása, alapos kifejtése (Identitás és narratíva, Identitás arcai, Idő és narratíva, Narratíva, egyén és közösség, Narratíva és értelmezési technika, Narratíva és értelmezés).

Magyarországi zsidóság, magyar zsidóság c. alfejezetben a szerzők kifejtik, hogy az esszencialista etnicitás fogalommal szemben (amely a származást teszi meg az etnikai identitás alapjául), a szerzők a konstrukcionista felfogást fogadják el, azonban a zsidó identitásról valló nézeteikben kritikusan viszonyulnak azon konstrukcionista és funkcionista szociológiai pszichoanalitikus iskolákhoz is, melyek ugyan megkérdőjelezzik az esszencializmust, mégis különbséget tesznek a normális és deviáns, egészséges és patológikus identitások között. A szerzők nem ítélik meg sem egyéni zsidó identitásokról, sem pedig kollektív megformálásokról. „*Magyar zsidónak lenni önmagában nem szükségképpen teher és konfliktusforrás – a megbélyegző külvilágban válik azzá*” – vallják a szerzők.

A *Társadalmi zsidó létélmények* című alfejezetben jellemzik a „Társadalmi zsidót” – ebbe a kategóriába azok tartoznak, akik származásukat tekintve nem zsidók, mégis bizonyos kulturális jegyekkel életmóddal, világgéppel, tipikus társadalmi cselekvésekkel, melyeket a zsidóságnak tulajdonítanak, maguk is azonosulnak, az antiszemita megnyilvánulásokra pedig zsidóként reagálnak.

A könyv gerincét alkotó második részben az interjúalanyok által elmondott élettörténeteket illetve azok elemzését olvashatjuk. A kutatást két csoport körében végezték az erre a célra kidolgozott interjú-készítési módszerrel, a „narratív interjú technika” alkalmazásával – vizsgálataikat a kilencvenes évek elején alakuló zsidó iskolákba beiratott gyermekekkel és szüleikkel – akik részben vallásos, részben vallásukat már elhagyott zsidók, de ugyanúgy van köztük katolikus, vagy éppen vegyes felekezeti család is. A velük lefolytatott beszélgetések szociológiai, szociálpszichológiai elemzése a választások indítékait, az identitásuk hátterét tárják fel. A beszélgetések alanyainak másik csoportját olyan személyek képezik, akik valamilyen szállal kötődnek Magyarországhoz, vagy ők maguk hagyták el az elmúlt rendszerben 1989 előtt az országot, vagy pedig valamelyik családtagjuk (családtagjaik) – szüleik, nagyszüleik voltak az egykori elszármazottak. Lássunk néhány példát az interjúk közül:

1990 után egy új jelenségre figyeltek fel a szerzők, hogy több nem zsidó szülő is zsidó iskolába járatták gyermekeiket. A „*Leigazoltam a zsidókhöz*” és a *Mi történt a tenderlivel* című alfejezetek egy ilyen háromtagú nem zsidó család tagjaival készült interjúkat olvashatjuk, ahol az apa kezdeményezésére írták zsidó iskolába a lányukat. A beszélgetés végére – bár az apa nem mondja ki – fény derül a döntés okára, az interjúalany édesapja által a háború alatt a zsidók ellen elkövetett bűnök miatt kívánt úgymond „vezekelni”.

„Folyamatosan tisztázom, mióta élek” című alfejezetben megszólaltatott házaspár, a katolikus férj, és a soát fiatalon átélte szülőik lánya. Annak ellenére, hogy a férj szülei ragaszkodtak volna unokájuk megkereszteléséhez, mégsem ezt teszik, hanem körülmetéltetik majd zsidó iskolába járatták, tehát egyértelművé teszik hovatartozását. A vegyes házasság révén a zsidó feleség az üldözöktől származó (a férj nagyapja százados rendőrtisztis rangban részt vett a zsidók gettóba zárásában, üldözésében) férj mellett megszabadulhat a stigmától, a férj viszont tanúbizonyságát adja, hogy már semmi köze az üldözökhöz, s a házasságban nem csupán a büntudattól sikerül megszabadulnia, hanem a nagyapja által üldözött zsidó kultúrából is részesülhet.

Mit keres a Dávid-csillag a falon? címmel közölt interjú alanya egy katolikus feleség és a zsidóságtól szabadulni akaró férj. A feleség kapcsolata a házasságot erősen el-

lenző antiszemita apa miatt teljesen megszakad a szülőkkel. A gyermekük egy alkalommal Dávid-csillagot rajzol a sufnira, amellyel lényegében egy kérdést fogalmaz meg a szülők felé: kicsoda is ő valójában? A választ nem a zsidó apa, hanem az anya adja meg a gyerekeknek, a férj egy nagy pofonnal jutalmazza. A kérdés az – fogalmazzák meg a szerzők – milyen identitást tud felépíteni a gyerek két olyan szülő között, akik kitépték gyökereiket és felcserélték származásaikat?

Az Emlékméces című élettörténetben a soát felnőttként átélt vallásos zsidó szülők gyermeke, felesége is zsidó, s egyfajta „emlékméces gyermeknek” érzi magát, akinek kötelessége vállalnia zsidóságát, mert árulásnak érezné a soát átélt szüleivel, az elpusztított rokonaival és a többi áldozattal szemben, s egyben hozzájárulna az „Endlösung sikeréhez” azzal, ha nem ragaszkodik a zsidósághoz. Nem adhatja fel eszencialista alapú zsidó származástudatát, ugyanakkor sem az asszimilációt, sem az ortodoxiát nem ellenezheti.

Mivel több interjú elemzése közben feltűnt a szerzőknek, hogy sok beszélgetőtárs élettörténetében milyen hangsúlyos szerepet kapott a körülméletés (berit *mila*, *bar micva*, *brisz*) ezért úgy döntöttek, hogy a témát több történeten keresztül mutatják be, azonban a történetekhez kötődő interjúalanyok elbeszélését is elemezték ugyanolyan módon, mint a többi alfejezetben bemutatottakat.

KRAVANJA, BOŠTJAN: *Sveti svet. Topografija religioznega prostora na primeru Breginjskega kota*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo 2007, 277 p. /Zupaničeva knjižnica 23./ ISBN 978-961-237-224-8

Halász Albert

A bemutatásra kerülő kötet átdolgozott magiszteri munka, amellyel a szerző ifjú kutatóként [mladi raziskovalec, mint kutatói státusz – a recenzens megj.] 2000 és 2002 között foglalkozott a ljubljanaei egyetem Néprajz és Kulturális Antropológia Tanszékén. Témájával, a szent helyek problematikájának kutatásával mentora, Zmago Šmitek professzor javaslatára kezdett el foglalkozni. Magáévá téve mestere megállapítását, miszerint a vallástudomány interdiszciplináris kihívásnak tekinthető, a *szent tér* meghatározásához inkább fenomenológiai szempontból, mintsem kimondottan antropológiailag közelített. A Breginjski kot (Nyugat Szlovéniában található) térségének vizsgálata során a mitológiai és vallásos momentumok helyi beilleszkedéseit vizsgálta. Az előszót követően a bevezetőben található a vallás és a szent, a szimbólumok rendszere és a tér, a szent tér megteremtése alfejezetek. A következőkben a vizsgált terület kulturális sajátosságait, és a katolikus közösséget a „bent–kint” viszony transzformációját tárgyalja a szerző, ezt a vallás eredete, a rokoni szálak és a szent kapcsolata, a vallás fenomenológiája, a szent viszonya a profánhoz és a szakrálishoz, valamint a szent tér témák követik. Bemutatja a szent teret, amit a lakók a világ közepének tekintenek és a hozzá vezető, valamint az onnan kivezető utat, a megtérés labirintusait. A szerző külön fejezetben próbálja rekonstruálni a szlávok itteni letelepedésének vallásos vonatkozásait. A szent tér példáit több szemszögből világítja meg. Ezekhez sorolja a templomokat, barlangokat, hegyeket, dombokat, amelyeket külön-külön is részletesen ismertet, a keresztény mivoltukat, patrónusaikat, a kereszténység előtti jellemzőiket. Ezeknél sorra veszi a szájhangyományból is megismerhető hiedelmeket, mitológiai vonatkozásokat, mint istenségeket, természetfeletti lényeket stb. A szakrális helyek elemzésénél abból indul ki, hogy ezek, főleg a templomok, a kereszténység hozzájárulásai a tér megkonstruálásához. Bemutatja a szent tér keresztény koncepcióját, a keresztény szentélyt. A vidéken zajló hittérítést, egyházi szer-

vezetet, temetkezési helyszíneket és a liturgiát, továbbá a húsvéti szenteléseket ismerteti részletesen. A keresztény szimbólumok közül is néhányat göröcső alá vesz. Megkülönböztetve a szent tértől vizsgálja a vallásos teret, külön fejezetben a zarándoklatokat.

A zárszóban a szerző megállapítja, hogy munkája kimutatta a két különböző, mégis hasonló vallásos világ összefonódásának módjait és egy időben való létezését. A „pogány” szent tér rekonstrukciója a szláv hármasság struktúrájának felel meg (Perun, a szent, mely nehezen hozzáférhető tér; Veles, a gonosz erők tere, ahová a föld és a földművelés is tartozik; Mokoš, az imádás és Mária, az ember és isten közti közvetítő tere), ebből kifolyólag szerinte a Világ és az Univerzum felépítését a keresztény vallás a kereszténység előtti időszakból vette át – ezt bizonyítja a Breginjnski kot vizsgálata is. Ezért, feltételezi, a szláv fölfogás szerinti világstruktúrájának (Perun, Veles, Mokoš) megfelel a keresztény hármasság szimbólumrendszer (Apa, Fiú, Szentlélek), mindkettőnek pedig e vidék struktúrája (szent, szakrális és vallásos tér). A szerző munkáját mintának szánta, mely alapján egyrészt folytatni lehet e vidék kutatását, illetve más vidékeken lehet hasonló alapokon vizsgálni, használni, mint a rekonstrukció módszerét.

LANCZENDORFER ZSUZSANNA: *„Mindent apámról...” Egy sokoróalji iparos emlékei.* Budapest: Akadémiai Kiadó 2007, 375 p. ISBN 978 963 05 8500 2

Gecse Annabella

87 mese, 27 monda, 52 proverbium, 8 találós, 8 nyelvtörő, 19 csúfoló, 42 tréfás szófordulat, 70 vicc, 86 történet, 9 ballada, 8 szokásköltészeti szöveg, illetve dallam, 47 gyermekjáték, 4 rólvasás, 14 felirat, 163 dal, 79 populáris zenés szöveg, illetve 12 interjú a könyv „főszereplőjéről”. Mindez 29 órányi hangzó anyagot, 132 oldalnyi kézírást – és 5 éves gyűjtőmunkát jelent. Valóban ennyit jelenthet egy teljes repertoárvizsgálatra törekvő munka?

A szerző Albrecht Lehmann-t idézve tudatosítja az olvasóban is vállalkozásának alapvető fontosságát (amely kidolgozottságában ennek ellenére szinte mai napig egyedi kutatási eredmény a magyar folklórkutatásban), miszerint: „az összes kultúratudomány alapkérdése: a kultúra és a személyiség egymáshoz való viszonya.” Lanczendorfer Károly tipikus esete annak az életpályának, amely helyzeténél fogva – bizonyos szempontokból – közvetítő: iparosként, „svábként”, több, egyenként sajátos kultúrával, folklórtudással jellemezhető réteg életével, az ő kultúrájukkal volt kapcsolata – a 20. században –, és ezek mind befolyásolták tudását. Nincs semmi magyaránivalóan meglepő – az ún. hagyományos folklórműfajok mellett – a populáris műfajok erős jelenlétén. Ugyanakkor minden műfaji csoportra igaz, hogy mégis „hagyományos” folklór alkotás, ugyanis annak legfontosabb törvényszerűségei – a variációkban élés, a szájhagyomány útján terjedés – jellemzik. Egyéni alkotói adottsággal magyarázható, hogy Lanczendorfer Károly leginkább a rövid tréfás műfajok mestere. A műfajok teljes anyagon belüli megoszlása azonban emellett az életút sajátosságait, a történeti korszakot, a felgyorsult, sok változást hozó századvéget is tükrözi.

Amennyire változatosak a folklórkincs műfaji adottságai, annyira sokrétű módszertani megközelítésre volt szükség a szerző részéről, amelyek közül vezérfonalnak leginkább mégis az életrajzi módszer tekinthető. Ennek két oka is van. Egyik a szerző – munkájával igazolt – feltételezése, miszerint a folklórtudás egyik legerősebb meghatározója mindig az életút. Másik a kutató és – ebben az esetben valóban csak idézőjelben használható kifejezéssel élve – „adatközlője” helyzeti adottsága. Lanczendorfer Zsuzsanna abban a tekintetben, hogy egyetlen ember folklórtudásának vizsgálatát tűzte ki céljául, nem előzmények nélküli úton jár, hiszen az egyéniségvizsgáló budapesti iskola jelentős eredmé-

nyekkel dicsekedhet, ám abban, hogy vizsgálata tárgyául édesapja tudását választotta, munkája mind ez ideig egyedülálló. Ennek nem a kötet rendkívüli alapossága az egyetlen hozadéka. Igen tanulságos – amint azt Voigt Vilmos is hangsúlyozza bevezetőjében –, hogy az értelmiségiek, a folkloristák is „jöttek valahonnan”, szakmai hozzáállásuk is, de tudásuk is családi „örökség”, előző generációk életének folytatása lehet.

A hiedelemmondáktól a rövid műfajokon át a népdalok, egyéb zenei műfajok kottaképig mindent értőn rendszerező Lancendorfer Zsuzsanna különösen jó példája ennek. Nem nehéz kapcsolatot találni a sokoldalú repertoárral jellemezhető édesapa, és a mindent kivétel nélkül feldolgozni képes, módszertanilag imponálóan felkészült folklórkutató leánya között.

PROPP, VLGYIMIR JAKOVLEVICS: *A varázsmese történeti gyökerei*. Fordította: Istvánovits Márton. Szerkesztette, a mellékleteket készítette és az utószót írta: Hermann Zoltán. Budapest: L'Harmattan 2005, 401 p. ISBN 963 7343 30 X, ISSN 1586-8303

Balogh Csilla

V. J. Propp neve nem ismeretlen a magyar és szlovák olvasók körében sem. Az orosz formalista irodalomelméleti iskolához tartozó folklórkutató *A mese morfológiája* című műve magyar (1975, 1995) és szlovák nyelven (1971) is már többször megjelent. Propp ebben a méltán híres kötetében az orosz varázsmesével kapcsolatos kutatási eredményeit publikálta. Tulajdonképpen ezzel a kötetel vált világhírűvé. Az orosz varázsmese felépítéséről, vagy ahogy ő nevezte, „morfológiájáról” szóló könyve 1928-ban jelent meg először. Az orosz formalizmus néven ismert irányzat keretein belül nagy sikert aratott.

A varázsmese történeti gyökerei című könyv a proppi morfológia folytatásának tekinthető. Propp a meséket nem csupán összehasonlította egymással. Nem reked meg a komparativizmus keretei között, hanem kiszélesíti a megértés kereteit, feltárja azt a történeti hátteret, amely a varázsmese megértéséhez vezet. Első pillantásra ebben a vizsgálatban nincs semmi újszerű, hiszen már korábban is megpróbálták történeti szempontból vizsgálni a folklórt. Propp számára ez a kérdés azonban másként vetődik fel. Könyvében azt vizsgálja, hogy a történeti múlt mely jelenségeinek felel meg az orosz mese. Továbbá keresi a választ arra a kérdésre, hogy ezek a jelenségek milyen mértékben alapozzák meg és hozzák létre a mesét. Következtetései nem alkalmazhatóak a teljes mesekincsre, csak a varázsmesékre. Vizsgálatuk során viszont nem lehet teljesen elkülöníteni a meséket egymástól. A varázsmese egyetlen szüzséjét és motívumát sem lehet úgy vizsgálni, hogy ne ven-nénk figyelembe az egészhez való viszonyát.

A kötet nagy előnye, hogy Propp időbeli sorrendben vizsgálta a meséket. A szerző az archaikus törzsi rítusok, majd az időben ezeket felváltó mítoszok részletes elemzésével tárja fel a mesei cselekményvilág elemeinek eredetét. Több példával támasztja alá azt az állítását, miszerint a mese nagyon sok szokás, rítus, szertartás nyomát őrzi. Propp művében kitért arra is, amikor a mese megőrzi a szertartás minden formáját, de ellentétes értelem-mel vagy jelentéssel ruházza fel, vagyis „kicsavarva” adja elő. Ezt a szerző a rítusok megfordításának nevezi.

Propp a könyv második fejezetétől a varázsmesét egymást követő alkotóelemeinek sorrendjében vizsgálja. A mesei bonyodalommal kezd, ahol kitér az eltávolítás, a távolléttel kapcsolatos tilalmak, bezárás, károkodás és az útnak indítás funkcióira és motívumaira. Majd következik a titokzatos erdő és egyéb varázsszerek, ajándékok, csodás tárgyak megszerzése. Külön kitér a mesei helyszínek elemzésére, a sárkány motívumára. A mesé-

ben szereplő személyeket és a köztük levő kapcsolatokat (családi, szerelmi, baráti stb.) külön fejezetben tárgyalja. Majd az utolsó mesei funkció a bonyodalom megoldása és a hős trónra lépése, vagy a házasság. Azzal, hogy meghatározott sorrend szerint vizsgálja a mesei eseményeket, egyik a másból következik, így valamiféle egység bontakozik ki.

Propp tehát ebben a könyvében tisztázza az egyes mesei motívumok forrásait. Arra a következtetésre jut, hogy a motívumok kapcsolata és sorrendje a mesében nem véletlen jelenség. A mítoszok és mesék kompozíciója egybeesik a beavatási szertartások eseményeinek sorrendjével. A varázsmesék „keletkezési idejüket” tekintve korántsem alkotnak homogén csoportot. A kutató rámutat arra a tényre is, hogy a mesék egyes elemeiről pontosan eldönthető, hogy archaikus, a mítoszokhoz és a rítusokhoz még közelebb álló vagy későbbi, modernebb fejlemények-e.

A magyar nyelvű kötet szerkesztője így fogalmaz a könyvről: „tudománytörténeti legendává” vált, bár tudtak róla külföldön, egészében szinte alig ismerték.

A magyar kiadást aprólékos bibliográfia, jegyzetanyag és utószó kíséri.

QUIETZSCH, HARALD: *La Passione nel paesaggio. Bibliografia dei Sacri Monti, Calvari e Complessi devozionali. Bibliografia tedesca. Passion in der Landschaft. Bibliographie der Sacri Monti, Kalvarienberge und Andachtsstätten. Deutschsprachige Bibliographie.* Monferrato: Dokumentationszentrum für Sacri Monti, Kalvarienberge und europäische Andachtsstätten 2007, 157 p. ISBN 978-88-89081-09-9

Liszka József

Mielőtt magáról a kötetéről szólnék, az előállításából aktív részt vállaló két fél bemutatása látszik szükségesnek. Az 1934-ben született Harald Quietzsch eredeti szakmáját tekintve ősrégész, a Lipscehez közeli Grimma múzeumának vezetője, jelenleg Drezdában él. Szakrális kisemlékekkel inkább hobby-szerűen (ám magas szakmai színvonalon!) foglalkozik, hosszú évtizedek óta. Állandó és elmaradhatatlan résztvevője a két évente megrendezésre kerülő nemzetközi kisemlékkutató konferenciáknak, illetve – s ez jóval lényegesebb – megszállott gyűjtője az európai kisemlékek irodalmának. Nemcsak tárgyyszerűen gyűjti a (bármilyen nyelven!) megjelent publikációkat, hanem egy alapos bibliográfiát is készít, ami a számára hozzáférhető mindennemű szakrális kisemlék-irodalmat tartalmazza. Hagyományos írógéppel készített, megbecsülve jóval több mint tízezer katalóguscéduláinak egy sorozatát a komáromi Etnológiai Központ Szakrális Kisemlék Archívumába is leadta (most folyik a cédulák rendszerezése és a gyakorlati munkában is hasznosíthatóvá tétele). Jelen kötet számára a kálváriákkal, keresztutakkal, szent lépcsőkkel kapcsolatos német nyelvű szakirodalmat tartalmazó céduláit „dolgozták fel” a piemonti illetőségű „Szent Hegyek, Kálváriák és Európai Kegyhelyek Dokumentációs Központjának” (Centro di Documentazione dei Sacri Monti, Calvari e Complessi devozionali europei)⁷ munkatársai a Dél-tiroli Könyvtárosok Egyesületével és a turini Goethe Intézettel karöltve. Az említett dokumentációs központ tevékenységéről, hatalmas, az európai kálváriákat feltérképező, egy pompás publikációban be is mutató vállalkozásáról évkönyvünkben már beszámoltunk (Szilágyi István: Kalvarien-

7 Az intézmény internetes honlapján (www.sacrimonti.net) jó és kevésbé jó keresőprogramok segítségével rengeteg információt juthat hozzá öt nyelven (angolul, olaszul, németül, franciául, spanyolul) az érdeklődő (konferenciák, publikációk, képgalériák stb.). A témával foglalkozóknak feltétlenül ajánlom figyelmébe!

Inventare. *Acta Ethnologica Danubiana* 5–6, 137–140). Most mindezt csak annyiban egészíteném ki, hogy az intézmény ezzel a bibliográfiával sorozatot kíván elindítani. A német nyelven megjelent publikációk jegyzékét (és nem a „német nyelvű országok” bibliográfiáját, ahogy az a kötet egyik előszavában – a sok között – helytelenül szerepel: 9. o.) Európa más nyelvein megjelent bibliográfia-kötetek követik majd (Szlovákia már rendelkezik egy ilyen, megjelenésre váró könyvészettel, ami a Marián Čičo, Michaela Kalinová és Silvia Paulusová nevével fémjelzett, *Kalvárie a Krížové cesty na Slovensku* című kötet melléktermékeként keletkezett⁸. A figyelmes olvasónak talán feltűnt, hogy a fentiekben, amikor Quietzsch és a dokumentációs központ együttműködését említettem, akkor azt a munkafázist, hogy „feldolgozták”, macskakörmök közé raktam. Tettem ezt azért, mivel ez a „feldolgozás” annyiból állott mindössze, hogy a katalóguscédulák adatait egy könyvtáros-program segédelmével számítógépbe vitték, az egyik előszó alapján bibliográfiailag ellenőrizték, „utánakutattak” (31. o.), kihagyták (!) a szerző szögletes zárójelben szereplő rövid (ám rendkívül fontos és útmutató!) annotációit, majd egy ABC-sorba rendezés parancsral, tehát egy gombnyomással „rendszerítették” azt. Így jött létre ez az egyébként értékes, gyakorlati szempontból viszont használhatatlan jegyzék. Használhatatlan azért, mert csak azt találja meg benne az érdeklődő (hacsak nem hajlandó minden esetben végigolvasni a csaknem 2000 tételt), amit konkrétan keres. Tudja tehát a szerzőt, s megnézi, hogy szerepel-e valamilyen publikációjával a szóban forgó jegyzékben. Világossá szeretném tenni, hogy a jegyzék szubjektív: egy ember, minden intézményes háttérrel nélkülöző, több évtizedes munkájának, megszállottságának, szorgalmának az eredménye. Nem „teljes” tehát, ahogy teljes bibliográfia nem is létezik. Mindennek tudatában azonban mégis jól kiaknázható kincsesbánya lehetett volna. Az ember szíve szakad meg, ha rágondol, hogy viszonylag kevés erőbevetéssel milyen jó, gyakorlatilag is hasznosítható bibliográfia-kiadvány születhetett volna, ha készül hozzá egy tárgy- és egy helynévmutató. Azt kell, hogy mondjam, sajnos, Harald Quietzsch több évtizedes munkája, a dokumentációs központ egy alkalmazottjának tevékenysége, a drága merített papír, mind kárba veszett, hiszen egy használhatatlan könyv birtokosa lehet az a szerencsés (vagy szerencsétlen?), akihez eljutott e publikáció.

Review of Scottish Culture 16 (2002–2003). Szerkesztette: Fenton, Alexander – Veitch, Kenneth. Edinburgh: The European Ethnological Research Centre and The National Museums of Scotland 2002, 193 p. ISBN: 86232 213 9

Balogh Csilla

A *Review of Scottish Culture*, az edinburghi Európai Etnológiai Kutatóközpont és a Skót Nemzeti Múzeum, 1984 óta, évente egyszer, rendszerint tavasszal megjelenő évkönyve, elsősorban a skót etnológia, kultúra és történelem témakörében közöl hosszabb-rövidebb tanulmányokat, értekezéseket, könyvismertetések, recenziókat. Ezen túlmenően az évkönyv rendszeresen tájékoztat az éppen folyamatban lévő skót kutatási projektumokról is.

A 16. számnak is hasonló a felépítése. James Potter tanulmányában a hagyományos skót arisztokráta zenéről olvashatunk (a 18. századi Edinburgh-i zenei ízlésről, ami a 18. századi Skócia társadalmi osztályai közti sajtáságos kölcsönhatást mutat). John Burnett dolgozatában a skót és európai ünnepek, ünnepi alkalmakat vizsgálja. Kitér az ünnepi

8 Lásd recenziómat: *Acta Ethnologica Danubiana* 8–9 (2007), 241–242.

viseletre, és az ünnepekhez szorosan kötődő tárgyak jellemzésére is. Véggövetkeztetésc, hogy az ünneplés, ünnepi alkalmak viselete, használati tárgyai a legszembetűnőbben akkor változtak, amikor elkezdett beözönlenni Skóciába a külföldi áru Európa más országaiból. Áru alatt a szerző a ruházatot, használati és díszítő funkciót betöltő tárgyakat érti (ünnepi alkalmakkor, például búcsúk alkalmával megvásárolható szentek szobrai) stb. Ezen idegen hatások beáramlásának következtében Skóciában nagyon gyors ütemben ment végbe a már említett változás. Szintén szokásokat vizsgál Malcolm MacCallum *Az úszás története Skóciában a 20. század első felében* című tanulmányában. Rövid, de tartalmas összefoglalása ez a skót úszás történetének. Tulajdonképpen két nagyobb egységre bontható a szokásvizsgálat. Az első az úszást, mint szabadidős tevékenységet mutatja be. A cikk írója megállapítja, hogy a második világháború után fellendülő turizmus hatására egyre népszerűbbé vált az úszás. Társadalmi osztályokra bontva vizsgálja az egyes rétegek úszással kapcsolatos szokásait. A másik része az úszást a verseny, versenyzés szempontjából közelíti meg. Mark A. Hall írásában a középkori piacok és vásárok életéről, szerveződéséről ír. Egy Pertshire nevű skót város és környéke középkori piacait kutatja a régészet segítségével. Állításait a környéken talált gazdag régészeti anyag segítségével támasztja alá. A tanulmányhoz gazdag képmelléklet is tartozik. Szintén a tárgyi kultúra alkotja Hugh Cheape tanulmányának alapját. A 17. századi hegyvidéki életet jellemzi az ottani tárgyi világon keresztül. Geoffrey N Swinney a Skót Nemzeti Múzeum mindennapi életét egy nagyon sajátos aspektusból közelíti meg. Rávilágít olyan morális és társadalmi problémákra, mint a fiatalok, gyermekek illetlen viselkedése a múzeumlátogatások alkalmával.

Összegezve elmondható, hogy a kötet nagyon sok hasznos és számunkra is értékesíthető információval szolgál a skót kultúra, néprajz, történelem és régészet iránt érdeklődők számára.

ROZKOŠNÁ, BLANKA – JAKUBEC, PAVEL: *Židovské památky Čech. Historie a památky židovského osídlení Čech. Jewish Monuments in Bohemia. History and Monuments of the Jewish Settlement in Bohemia*. Brno: ERA group spol. s r. o. 2004, 480 p., ill. ISBN 80-86517-64-0

L. Juhász Ilona

A pozsonyi Vesna Kiadó gondozásában 1991-ben jelent meg egy hiánypótló kötet, amely a mai Szlovákia területén található zsidósághoz kapcsolódó emlékeket vette számba (Bárkány–Dojč: *Židovské náboženské obce na Slovensku*). Sajnos, a kiadvány már régóta nem kapható, egy újabb kiadás már nagyon időszerű lenne. Az említett kötet, s a hozzá hasonló munkák nélkülözhetetlen alapinformációkat tartalmaznak mind a kutatók, mind az érdeklődők számára. A közelmúltban egy nagyon fontos, szép kivitelezésű és gazdag képanyagot tartalmazó, az alábbiakban ismertetésre kerülő összegző kötet jelent meg *Csehország zsidó emlékei. A zsidó települések története és emlékei* címmel.

A szóban forgó kiadvány előzményének Jan Heřman (*Židovské hřbitovy v Čechách a na Moravě* – 1980 [Zsidó temetők Cseh- és Morvaországban]) és Jiří Fiedler (*Židovské památky v Čechách a na Moravě* – 1992 [Zsidó emlékek Csehországban és Morvaországban]) kötetét tekintik a szerzők, s lényegében ezeket a bővítették ki saját újabb kutatási eredményeikkel.

A Rozkošná-Jakubec szerzőpáros a bevezetőben hangsúlyozza, hogy a kiadványban szereplő képanyag 2002 és 2004 között készült (összesen 12 000 felvételtől válogattak),

tehát nagyon sok, a zsidósághoz kötődő korábban romos, tönkrement emléket, objektumot már felújított állapotában mutatják be. Természetesen olyanok is akadnak közöttük, amelyeknek az állapota azóta romlott, viszont újabbakkal, eddig ismeretlen objektumról készült felvétellel is bővült az adattár. Feltétlenül ki kell hangsúlyoznunk a tényt (sajnos a szerzők erre nem hívják fel kellőképpen a figyelmet), hogy Morvaország és Szilézia területén található zsidósággal kapcsolatos emlékek nem szerepelnek a szóban forgó kötetben, az ezen a területen található objektumokat egy másik még 2001-ben megjelent kiadvány tartalmazza (Klenovský, J.: *Židovské památky Moravy a Slezska Brno* [Zsidó emlékek Morvaországban és Sziléziában] 2001.)

Az első fejezetben a szerzők néhány oldalon felvázolják a zsidók európai s csehországi megtelepedésének történetét, majd egy-egy fejezetben összefoglalják azokat az ismereteket, amelyeket a csehországi gettókról, zsinagógákról és temetőkről tudni kell. A kötet legfontosabb és egyben legterjedelmesebb részét a majdnem négyszáz oldalas kiegészítő képezi. Itt alfabetikus sorrendben követik egymást azok a csehországi települések, ahol zsidósággal kapcsolatos emlékek találhatók. A számos és kitűnő színes és fekete-fehér felvétel kíséretében a lexikonok szócikkeihez hasonlóan alapszövegeket közölnek az adott település zsidóságáról (megtelepedésük, valamint a zsidó vonatkozású emlékeiről stb.). A fényképek mellett több helyen is közlik zsinagógák alaprajzát, vagy pedig a temető és az egykori gettó térképét. Nagyon sok felvételt találhatók a temető síremlékeiről, illetve a temetők egy-egy részletéről. A nagy mennyiségű fényképanyagnak köszönhetően egy gazdag, átfogó képet kaphatunk a csehországi zsidó temetőkultúráról. Külön figyelmet érdemelnek a fényképes síremlékek, amelyek a zsidóság körében nem számítanak megszokott dolognak. Számos felvételt találunk emlékművekről, emléktáblákról is, amelyek az I. világháborúban elesettek, valamint a holocaust áldozatainak emlékét őrzik. A kötet végén található a szövegben előforduló zsidósághoz kötődő kifejezések magyarázatát. Több oldalt tesz ki az a melléklet, amely jelentősebb csehországi zsidó személyek névsorát és rövid életrajzát tartalmazza, néhány esetben az illető fényképével együtt.

Amint arra a könyv címe is utal, kétnyelvű, azaz cseh-angol nyelvű kiadványról van szó, ami nagyon fontos szempont, hiszen ezáltal egy nagyon széles olvasóréteg számára válik érthetővé. E kötetnek köszönhetően a szöveghez kapcsolódó már említett rendkívül gazdag fényképanyag segítségével egy valóban alapos áttekintést kaphatunk a csehországi zsidóságról. A tájékozottabb kutató figyelmét bizonyára nem kerülik el a pontatlanságok és néhány szerkesztési következtetlenség, s a kötethez mellékelte térkép sem a legpontosabb, de bízunk benne, hogy a következő kiadásban a kötet összeállítói orvosolják ezeket.

SHELL, CSILLA – PROSSER, MICHAEL (Hg.): *Fest, Brauch, Identität – Ünnepe, szokás, identitás. Ungarisch–deutsche Kontaktfelder. Beiträge zur Tagung des Johannes-Künzig-Instituts 8.–10. Juni 2005*. Freiburg: Johannes-Künzig Institut für ostdeutsche Volkskunde 2008, 288 p. ill. /Schriftenreihe des Johannes-Künzig-Institut. Band 9./ ISBN 3-931905-47-0

L. Juhász Ilona

A freiburgi székhelyű, az egykori alapító nevét viselő Johannes-Künzig-Institut, a kelet-európai németek néprajzának, kultúrájának kutatására jött létre. Fennállása óta számos kiadványt jelentetett meg, egyrészt az 1945 után Kelet-Európából Németországba telepített németek körében végzett kutatások eredményeiből, másrészt pedig a Kelet-Európában élő német kisebbség néprajzáról. Magyarország és az említett intézet szakemberei között az 1989-es rendszerváltás után mélyült el a kapcsolat és a szakmai együttműködés, elsősor-

ban a magyarországi németek kultúrájának kutatása terén. Ennek az együttműködésnek a jegyében szerveztek 2005-ben egy háromnapos konferenciát, amelynek témája elsősorban az újabb keletű ünnepek, és az ún. Ungardeutsch kisebbségi népcsoport kultúrája volt. A konferencián elhangzott előadások bővített változatai az intézet könyvsorozatának 9. kötetében láttak napvilágot.

Bindorffer Györgyi már több mint tíz éve kutatja a magyarországi németek identitását, kulturális megnyilvánulásait. Tanulmányában („*Mit der Schrammelmusik aufgewachsen*” – *Volkskultur als Räpresentationsform der ethnischen Identität bei der Ungarndeutschen*) bemutatja, milyen fontos szerepet tölt be identitásuk megőrzésében az ún. népi kultúra, elsősorban a néptánc és különösen a sramlizene.

Schell Csilla (*Das Fest des St. Stephan als überdachendes Identitätsangebot. Mythen, Fakten, Bilder zur Historie des Festes am 20. August*) egyfajta történeti áttekintés nyújtva tárja elénk a Szent István király tiszteletét a magyarországi németeknél. Első királyunk kultusza, s a személyéhez kapcsolódó ünnepek fontos szerepet játszottak, s játszanak mind a mai napig körükben. Több példán keresztül prezentálja ezt a jelenséget, különös tekintettel a rendszerváltást követő években megvalósult rendezvényekre.

Domokos Mariann egy újonnan konstruált ünnepet, a legelső alkalommal 1992-ben megrendezett veszprémi Gizella-napokat elemzi tartalmi és formai szempontból a kezdetektől 2001-ig (*Die „Gisela-Tage” in Veszprém. Eine Untersuchung der inhaltlichen und formalen Festelemente*).

Az 1989-es rendszerváltás után számos németországi és ausztriai település létesített partnerkapcsolatot magyarországi településekkel. Hans-Werner Retterath a Baden-Württemberg tartomány és a magyarországi – elsősorban német kisebbség által lakott – települések között létesített partneri kapcsolatok rítusait vizsgáló projektum eddigi eredményeit foglalja össze tanulmányában. Részletesebben tárgyalja a faültetést, mint a településeket összekötő szimbólumot (*Rituale der Gemeindeparterschaften zwischen Baden-Württemberg und Ungarn am Beispiel von Baumpflanzungen*).

Max Matter tanulmányában (*Tourismus und Stereotypen: Ungarnreisen – Ungarnbilder*) a németek Magyarországra irányuló nyaralási és utazásai szokásait elemzi, bemutatva a szocializmus idejében kialakított sztereotip Magyarország-képet, s elemzi a nyugati turisták számára szervezett ún. autentikus, „népies”, a folklorizmus-jelenségek kategóriájába tartozó programokat. A rendszerváltás előtti időszakban, a németek számára a Magyarország-képhez elsősorban a Balaton, a *gulasch*, *Piroschka*, *paprika*, *puszta* stb. fogalmak társultak. A Balaton 1989 előtt fontos találkozóhely szerepét töltötte be, itt volt lehetőségük találkozni a nyugat és kelet-németországi szétszakadt családoknak és rokonoknak. A szerző bemutatja a rendszerváltás utáni változásokat is, az új tendenciákat, mint pl. a faluturizmus fellendülését, a kultúrturizmus, a fürdő- és az ún. wellnesturizmus fejlesztése terén elért eredmények.

Napjaikban Kelet-Európa-szerte reneszánszát élik a Szent Orbánhoz kapcsolódó különféle szőlőhegyi ünnepek, a rendszerváltás után több új Szent Orbán szobrot is állítottak ebben a térségben a borkultúra kedvelői. Lukács László tanulmányában (*Weinbergfeste des Heiligen Urban im Ungarn der Jahrtausendwende*) saját kutatási eredményeit összegzi a magyarországi Szent Orbán tiszteletére rendezett borünnepekről.

Werner Mezger és Michael Prosser (*Europäische Festforschung, Europäische Ethnologie und die Online-Databank „Folklore-Europea” – eine Projektskizze*) a freiburgi Johannes-Künzig-Institut és az Albert Ludwig Egyetem Néprajzi Intézet együttműködése eredményeként megszületett olyan európai internetes adatbázis létrehozásának tervét mu-

tatják be, amely tartalmazná az Európa valamennyi országában előforduló régebbi és újabb keletű ünnepek és szokások leírását, fontosabb adatait. A „Folklore Europea” néven megvalósítandó projektum segítségével a kutatók számára olyan anyag állhatna rendelkezésére, amelyhez egyébként nem, vagy csak nehezen férhetnének hozzá, vagy tudomásuk sem lenne ezekről. A tervezett adatbázis hatalmas távlatokat nyithat a szokáskutatás számára.

Verebélyi Kincső tanulmányában (*Fest*) az *ünnepek* kutatásának és értelmezésének új perspektíváiról és megközelítési módjairól osztotta meg elképzeléseit az olvasókkal.

Christoph Daxelmüller (*Leichenwagen und Minhagim-Entscheidungen. Brauchwelten ungarischer Juden und der Beginn der jüdischen Volkskunde*) tanulmányában a magyarországi zsidó szokáskutatás eredményeit veszi sorra, különös tekintettel az egyes szokásokhoz kapcsolódó elemekre. Felhívja a figyelmet, hogy az eredetileg egy konkrét földrajzi terület éghajlati és társadalmi viszonyai keretében kialakult zsidó szokások változásaira bár hatással volt az a kulturális közeg és éghajlati viszonyok is, ahová a zsidók a szétszórás után kerültek, azonban a zsidó törvények aránylag szigorú betartásából eredően, néhány ünnep szokásai bizonyos esetekben anakronisztikusan hatnak. Példának a sátoros ünnepet hozza fel, amely alkalmával gyakran havazik még Észak-Európában. Rámutat arra is, hogy Afrikában, Kínában, vagy Japánban egészen másképpen alakultak a szokások, mint például Európában.

Michael Prosser (*Ritualforschung und Erzählforschung. Ein methodisches Beispiel mit Texten aus dem Bestand „Ungarn” der Sagen-Sammlung-Karasek.*) az 1930-as években a magyarországi németek körében gyűjtött anyag, a Karasek-féle mondagyűjtemény, valamint a Johannes-Künzig-Institut adattárában (Lutz-Röhrich-Archiv) található hasonló forrásanyag elemzése, és összehasonlítása alapján európai kontextusba helyezve mutatja be egyes rítusok európai elterjedését.

A kötetben szereplő írások számos új szempontot, ötletet vetnek fel, amelyekre érdemes odafigyelni, a jövőt illetően nagyon jól hasznosíthatóak a szokáskutatás terén.

SCHÖNER ALFRÉD: *A pokol traktátusa képekben*. H. n.: Gabiano-Print KFT. 2008/5769, 85 p., ill., angol nyelvű összefoglalás. ISBN 978-963-87804-3-0

L. Juhász Ilona

2008 novemberében mutatták be Schöner Alfréd rabbi *A pokol traktátusa képekben* című kötetét a budapesti Zsidó Múzeumban. A szerző a Nagykanizsai Hevra Kadisa (ennek a kifejezésnek különféle írásmódja ismert, én most a bemutatott kötetben szereplő formát használom) könyvének művészettörténeti szempontú feldolgozásával úttörő munkára vállalkozott, hiszen ez ideig ezzel senki sem próbálkozott ilyen jellegű megközelítéssel. A kötet előzménye több mint 20 éve készült, a szerző doktori értekezéséül védte meg az Eötvös Loránd Tudományegyetem Művészettörténeti Tanszékén, 1984-ben. Az 1990-re tervezett kiadásra előkészített kéziratot még 1989-ben lezárta, de különböző okokból sajnos mégsem láthatott napvilágot.

A Hevra Kadisa, azaz a Szent Egylet a zsidóság legősibb intézménye, amelynek feladata a halállal és temetkezéssel kapcsolatos mindenféle teendők elvégzése, valamint a betegek és szegények támogatása, s a temető is az egylet tulajdonát képezi. Közép-Európában a legelső ilyen egylet Prágában alapították 1564-ben. Az alapító, Elizer Askenázi az intézmény feladatát a következőképpen határozta meg: „Gondoskodjék a gyászoló étkeztetéséről a temetést követő lakomán. Gondoskodjék jól képzett orvosról a súlyos betegségben szenvedő ember részére, aki legyen jelen, amikor a lélek eltávozik a földi porhüvely-

ből. *Gondoskodjék méltó temetésről. Gondoskodjék a gyászoló megvigasztalásáról és az árván maradottakról.*” Schöner Alfréd a szóban forgó kötetben időrendi sorrendben mutatja be a művészettörténetben ismert alkotásokat, amelyek komplex módon foglalkoztak a halállal, a túlvilág képzetével, a halotti szertartásokkal és a végtiszteesség különböző fázisaival. A legrégebb ilyen jellegű emlékek a XXI. dinasztia idejében Egyiptomban készült papiruszgyűjtemény, a Halottak Könyve tekinthető. A párhuzamos a II–III. században Edessában készített halotti jeleneteket ábrázoló képeket. A katolikus és protestáns gyülekezetek anyakönyveiben és historia domusaiban a középkortól szintén megtalálhatók a halálhoz kötődő lokális jellegű alkotások. Ugyancsak közismertek az 1782-ben készült Prágai Hevrá Kadisá faliképei, valamint az 1800-ból származó egykori óbudai illusztrált hevrá-lap is. Magyarországon a XVIII. század közepétől kezdve adtak ki nyomtatott hevrá-lapokat. Ezek közül a művészi igénytelenséggel készült Miskolci Hevrá Kadisá különféle jeleneteket ábrázoló okmánya emelkedik ki.

A ma a budapesti Zsidó Múzeum tulajdonában lévő Nagykanizsai Hevrá Kadisá könyvet 1792-ben kezdték írni, s még a 20. század első felében is használták. A Pokol traktátusát ábrázoló képsorozat feltehetőleg 1815 előtt készülhetett, amire a jelenetekben szereplő személyek viseletéből következtethetünk. Az illusztrátor a burgenlandi Kaboldon született Jichák Eisik volt. Schöner Alfréd sorra elemzi a kötetben szereplő 15 kompozíciót (1. Kötéstábla, 2. Címlap, 3. A tisztítóút, 4. A pokol állatai, 5. A hatfejű szörny, 6. A pokol belseje, 7. Agónia, 8. A halottórzés, 9. A halott mosdatás, 10. A halott kikísérése, 11. Bocsánatkérés a halottól, 12. Ruhabevágás, sírásás, 13. Gyászor, 14. A temetés utáni első étkezés, 15. A büntető angyalok). Minden esetben megrajzolja a néprajzi hátteret, valamint bemutatja az ikonográfiai és szépirodalmi párhuzamokat is. A baldachin formájú hermelin palásttal keretezett címlapon a Hevrá Kadisá könyv szerzője a következő mondatokkal határozza meg a könyv célját. *„A Temetkezési Könyv megnyitattik. Az írás megindul. Mindaz, aki óhajta, kövesse. Jöjjön és csatlakozzék. Az előljárók gyakran, szinte mindennap jönnek. Számon kérik az emberektől bűneiket, akár tudatosan, akár véletlenül követték is el. Mégis lesz nekik mire támaszkodni. A törvény igaz törvény és minden előkészített a lakomára. Ezért tudd meg, fiam, hogy a világ hasonlít az örök élet előszobájához, amelyet te készítesz elő. Csak így léphetsz be a terembe. Igaz az, hogy Cselekedeteid Ura megfizeti neked munkád bérét, s tudd meg, hogy az igazak jutalma az örök élet.”*

Schöner Alfréd tudományos alaposággal, de a laikusok számára is közérthető élvezetes stílusban megírt kötetének elolvasása után olyan gazdag ismeretanyaghoz juthatunk, s nem „csak” a zsidó temetkezési kultúra, és a művészet berkeiben segít eligazodni, hanem a zsidó kultúra számos más szegmensébe is bepillantást nyerhetünk. A szóban forgó kötet könyvészetileg is magas színvonalat képvisel, ami Kerényi János grafikusművésznak (könyvterv és nyomdai előkészítés), valamint Schäffer László fotóművésznak és Schäffer Ádám Dávid asszisztensnek (reprodukciók és képszerkesztés) köszönhető.

SCHRIEFER, ANDREAS: *Deutsche, Slowaken und Magyaren im Spiegel deutschsprachiger historischer Zeitungen und Zeitschriften in der Slowakei*. Komárno: Forum institute 2007, 264 p. /Interethnica 9./ ISBN 978-80-89249-11-4

Bárth Dániel

A komáromi Etnológiai Központ *Interethnica* sorozatának immár kilencedik kötete Andreas Schriefer német történész doktori disszertációját adja közre, amelynek tematikája szerencsésen illeszkedik a sorozat célkitűzéseire: szlovákok, magyarok és néme-

tek együttélésének képét vizsgálja a mai Szlovákia területén a 18–19. századi német nyelvű sajtó tükrében. A jelenleg Ulmban élő, középiskolai tanárként dolgozó fiatal kutató a passauai egyetemen tanult történelmet és német irodalmat. 1998-ban a nyitrai egyetem német tanszékére sodorta az élet, ahol egy ideig tütorként tevékenykedett. Ekkor került szorosabb (és saját bevallása szerint életre szóló) kapcsolatba Szlovákiával. Történészként rabul ejtette a nemzetek, nemzetiségek együttélésének kiváló regionális vizsgálati lehetősége. Az elmúlt közel egy évtizedben szerencsésen túltette magát a kívülálló rácsodálkozó hozzáállásán, amelynek pozitív hozadéka viszont továbbra is jellemzi: a jelenségek elfogulatlan értelmezése számára evidencia. Törekvéseinek komolyságát jelzi, hogy szlovákul és magyarul is elkezdett tanulni. Kutatásaihoz a legtöbb segítséget Elena Mannovától kapta, amely körülmény a kérdésfeltevésük egy részében ténylegesen tükröződik.

Mint minden jó doktori értekezés, Schriefer munkája is alaposan körülhatárolja az anyagát. Kizárólag az említett három legnépesebb etnikummal foglalkozik (például a ruszinokkal és a cigányokkal egyáltalán nem, a zsidókkal csak érintőlegesen). Vizsgálatának időhatárát az 1780 és 1867 közötti időszakban szabta meg (előbbi terminusnak sajtótörténeti, utóbbinak politikatörténeti indoka van), amelyen belül kizárólag német nyelvű sajtóanyaggal dolgozott. A korszakban szóba jöhető 16 lapból és három mellékclapból utóbbiak mellett féltucat újságot választott ki, amelyek egyben a legfontosabb német központokat (Pozsony, Lőcse, Kassa) is reprezentálják. A források elemzését előre meghatározott szempontok alapján végezte el. Ezek egy vérbeli történész hozzáállását tükrözik, más tudományágak (pl. néprajz, folklorisztika) lehetséges (és a források jellegéből vélhetően adódó) aspektusaira csak ritkán tér ki. Munkájában a korszak és a régió alapvető problematikáját, a nemzet, nemzetiség, nemzetállam, nacionalizmus, nemzeti identitás stb. kérdéseit feszegeti. Elemzésének elméleti kontextusát elsősorban Eric Hobsbawm, John Breuilly és Anthony Smith vonatkozó könyvei jelentik.

Szintén a jól megírt disszertációk jellemzője, hogy a mű első fejezete a téma körülhatárolása és az általános, teoretikus háttér bemutatása mellett az alkalmazott módszertan részletezését is magában foglalja. A szerző legjellemzőbben a tartalomelemzés módszerét használja. Ennek keretében a kulcsfogalmakat keresi a vizsgálat tárgyát képező forrásanyagban. Koselleck után vallja ugyanis, hogy ezek egy adott korszak társadalmi valóságának, illetve azok változásainak jellemző jegyei. Schriefer számára elemzésében a következő kulcsfogalmak kerültek előtérbe: lojalitás/szolidaritás; nép/nemzet/nemzetiség; nacionalizmus; identitás; sztereotipizáció. Analízise elvégzése során kiemelt helyen kezeli a korszak uralkodó diskurzustípusait: a magyar nyelvkérdés, a szlovák autonómia-törekvések, valamint a nemzetiségek egyenjogúsításának ügyét. Ezek tárgyalásakor nagy hangsúlyt fektet a vezető személyiségek (főként a szlovák Štúr, Hodža és Hurban) sajtóbeli szereplésére és megítélésére.

Az elméleti és módszertani megalapozás után Holger Fischer könyve alapján áttekinti Magyarország történetét a kezdetektől a 19. század végéig, majd bemutatja a németek és a szlovákok helyzetét az országban. Ezt követően egy forráskritikai fejezet következik, amely az általános magyarországi sajtótörténet keretében igyekszik pozicionálni a szerző által használt történeti dokumentumokat. (Nyilván nyelvi akadályai voltak, hogy ehhez a fejezethez nem használta fel a téma kiváló magyar összefoglalásait, például az 1985-ben *A magyar sajtó története* címmel megjelentetett többkötetes művet, amelynek a korszakra vonatkozó fejezeteit jeles irodalom- és művelődéstörténészeink írták.) Legfőbb forrása, a több mint másfél évszázadon át kiadott *Pressburger Zeitung* (és annak melléklapjai) mellett a szintén pozsonyi kiadású *Ungarisches Magazin*, a lőcsei *Zipser Anzeiger*, valamint

a kassai *Kaschauer Kundschaftsblatt* és a rövid életű, szintén kassai *Der Bote von und für Ungarn* állt kutatásai középpontjában.

A könyv törzsét a felsorolt források rendkívül alapos és nagy mennyiségű adatot felvontató tartalomelemzése jelenti. Érthető és praktikus okai vannak annak, hogy az analízist a korszakon belül jelentkező makrotörténeti periódusok (18. század utolsó évtizedei; restauráció és reformkor; a forradalom előtti évek; az 1848-as forradalom; neoabszolutizmus; az Októberi Diplomától a kiegyezésig terjedő hét éves időszak) keretébe ágyazza a szerző. Mindezekben belül fejezetenként vizsgálja a kulcsfogalmak használatát, a lojalitás vonatkozásait, a karakterizáció és a sztereotipizáció, a nyelvkérdés, valamint – főként az utolsó időszakban – a pánszlávizmus vádjá és a szlovák autonómiaütközések problematikáját. Elemzése németesen precíz (hogy mi is egy jellemző etnikus sztereotípiával éljünk), megállapításait forrásidézetek sokaságával alapozza meg. A szerző figyelembe veszi, hogy a sajtó olyan speciális forrás, amely leginkább a szerkesztők és újságírók politikai-ideológiai törekvéseire, világképére mutat rá, míg az olvasók oldaláról jelentkező befogadás történetének vizsgálatához mindenképpen kiegészítő források bevonása szükséges. Utóbbi munkát, a hatástörténeti elemzések elvégzését a könyv nem vállalhatta föl, minek következtében megállapításai értelemszerűen egyoldalúak maradnak. Ám ez az oldal kiemelkedően jelentős: ez a véleményformálók, az ideológiagyártók, a történelem-mozgatók oldala. Nem véletlen, hogy a könyvben tárgyalt 19. századi nézetek és folyamatok oly meghatározóak a 20. (és bizonyos téren a 21.) század történelmének szempontjából is.

Andreas Schriefer jó felépítésű, adatgazdag, fontos és soha el nem évülő kérdéseket feszegető könyvet írt. Stílusa élvezetes, az elemző részekben is érdekfeszítő. Forrásainak sokszínűsége is a munka folytatásának, új aspektusok bevonásának lehetőségét vetíti előre. A kötet egyúttal nemcsak a német, hanem az ilyen irányú szlovák és magyar kutatásokat is ösztönözheti, amelyek manapság már csak egy ehhez hasonló objektív, közép-európai szemlélet keretében tűnnek előremutatónak.

SCHROUBEK, R. GEORG: *Studien zur böhmischen Volkskunde*. Herausgegeben und eingeleitet von Petr Lozoviuk. Münster – New York – München – Berlin: Waxmann 2008, 237 p. /Münchener Beiträge zur Volkskunde. Band 36/ ISBN 978-3-8309-1879-0; ISSN 0177-3429

Liszka József

A nemrég elhunyt Georg R. Schroubek (1922–2008) cseh-német vonatkozású dolgozatainak legjavát válogatta össze Petr Lozoviuk, és vezette be, szélesebb tudománytörténeti kontextusba helyezve, egy eligazító előtanulmánnyal. Terminológiai kérdéssel kezdi, ám mielőtt ennek ismertetésébe fognék bizonyos magyarázatra lesz szükség. A németben a „böhmische” jelző a Csehország területén élő minden népcsoport összefoglaló megnevezésére szolgál, míg a „tschechische” kizárólag a cseh etnikum megjelölésének eszköze (hasonlóan a szlovák „uhorský” és „maďarský” jelzős szerkezethez). A cseh nyelvben (ahogy a magyarban sem) ez a különbségtevés, mármint a „böhmisch–tschechisch”, nem érzékeltethető. Akkor, amikor Lozoviuk – némileg kiélezve és Shakespeare Téli regéjére utalva – azt mondja, hogy „cseh néprajz” („böhmische Volkskunde”) ugyanúgy nem létezik, ahogy cseh tengerpart sincs, erre a megnevezésbeli finomságra utal. Volt csehországi német néprajz, volt/van „csehországi cseh néprajz”, de egy olyan tudományág, amely a csehországi etnikumok néprajzáinak összehasonlító vizsgálatával foglalkozott volna, tulajdonképpen nem létezett. Éppen ezért szerinte a „cseh néprajz” („böhmische Volkskunde”) helyett inkább a „Csehország néprajza”

(„Volkskunde Böhmens”) kifejezés lenne a korrekt. Mindkét etnikum néprajzának művelői, voltaképpen egymás mellett elbeszélve, a néprajzot, mint a „saját nép néprajzát” művelték, saját nép alatt az egy nyelvet beszélők csoportját érve. A prágai születésű Georg R. Schroubek ezzel a zsákutcas hagyománnyal szakítva a cseh országrészek néprajzát a maga interetnikus és interkulturális összefüggésrendszerében látta és láttatta, ebbe az interkulturalitásba a cseh és német kultúra mellett beleértve a zsidó hagyományokat is.

A kötet tanulmányait a szerkesztő három nagyobb egységbe sorolta. Csehországi német témák képezik az első egységet. Itt olyan alapozó tanulmányokat olvashatunk újra, mint például a Szudétavidék kifejezés, egy művileg megalkotott régió fejlődéstörténetét bemutató, első ízben 1979-ben megjelent tanulmány. Maga a terület (a mai Cseh- és Morvaország peremvidéke), amelyet ezzel a kifejezéssel illettek/illetnek sosem alkotott egy közigazgatási egységet (sőt, egyes részei időnként más-más adminisztrációs területekbe tartoztak), geográfiaileg sokrétű és társadalmilag is inhomogén: ipari, háziipari és mezőgazdasági jellegű térségek váltják egymást, miközben magát a mezőgazdasági népséget is hol a nagygazdák, hol a kisgazdák túlnyomó többsége jellemezte. Több dialektológiai egységből tevődik össze, a néprajzi jelenségek sora pedig egyrészt átnyúlik az országhatáron (a szomszédos osztrák, bajor, sziléziai stb. területekre), másrészt igen gyakran befelé, a német–cseh nyelvhatárt is átlépi. 1918-at követően, miután a Csehszlovák Köztársaság részévé vált ez a terület, egy távrolról sem egységes, különböző típusú tájegységekben élő, közös mi-tudattal nem rendelkező német tömeg került kisebbségi sorba. Ez a német tömeg a történelem folyamán ekkor került először egy sorsközösségbe (*Schicksalsgemeinschaft*), ami nem jelenti egyszersmind azt, hogy egyik napról a másikra egységes népcsoporttá is kovácsolódott volna. A mai Cseh- és Morvaország területén élt németek önmagukat gyakorlatilag még az első világháború után is *csehországi németeknek* hívták. Pedig magának a *szudétanémet* kifejezésnek a megszületése azért valamivel korábbi időszakra tehető. A szó már 1866-ban fölbukkan, ám a cseh- és morvaországi németek összefoglaló megnevezéseként, az alpesi (*Alpendeutschen*) és dunai németek (*Donaudeutschen*) mintájára 1902-ben használta először Franz Jesser kultúrgeográfus, néprajzkutató és publicista a *szudétanémet* (*Sudetendeutschen*) kifejezést (az ő hatására viszont a szlovákiai németek megjelölésére Raimund F. Kaindl 1911-ben a kárpáti németek */Karpathendeutschen/* kifejezést alkotta meg). A megnevezés recepciója azonban jóval lassúbb volt, s lényegében csak a harmincas években terjedt el szélesebb körökben. S bár a népművelők, publicisták, tanítók, néprajzkutatók (!) mindent megtettek, hogy a *szudétanémeteket* egy egységes népcsoporttá kovácsolják, igazi sorsközösséggé a *szudétanémet* csak az 1945 utáni üldözések, kitelepítések után vált, amikor viszont mint tájegység, régió veszítette el gyakorlati jelentőségét. További két dolgozat az elbeszélő történelem, tehát emberek visszaemlékezésein, saját sorsán keresztül próbál a térség német lakossága kultúrájához, életmódjához, mentalitásához adalékokat nyújtani. Noha mára ez a módszer (*oral history-nak* mondjuk) rendkívül népszerűnek mondható, Schroubek, amikor először alkalmazta (1974-ben), még (legalábbis tájaink viszonylatában) szinte teljesen ismeretlen terepre merészkedett. Nem is hívja ő *oral history-nak*, maga a módszer és az eredmények mégis ezt vetítik előre.

A kötet tanulmányainak második blokkját tudománytörténeti tanulmányok alkotják. A csehországi német néprajz kezdeteiről, a prágai német, valamint a pági cseh egyetemen folyó néprajzi tevékenységről a többi között. Az egyik tanulmányának címe sokatmondó: *Párbeszéd helyett elzárkózás*. Alapvetően egészen a második világháború végéig ez volt a jellemző a csehországi német és cseh néprajzra: ha nem is egymás ellenében (sokszor

persze úgy is), de mindenképpen egymástól függetlenül, egymás mellett elbeszélve fejtették ki tevékenységüket.

Annak ellenére, hogy a két nép néprajzkutatói nem vettek egymásról tudomást, a két nemzetnek a népi kultúrája nem volt egymástól elszigetelve. Számos kapcsolat, átfedés létezett, s így a harmadik egységet ezekkel a német–cseh kapcsolatokkal foglalkozó tanulmányok képezik. A prágaiakról, Prágáról, a csehekről kiolvasható képpel, különösen a sztereotípiákkal foglalkozik egyik tanulmányában, egy másikban a II. Józseffel kapcsolatos gazdag cseh és szudétanémet mondakört helyezi el közép-európai kontextusban.

Georg R. Schroubek amellett, hogy a csehországi néprajzot a korábbiakhoz képest újszerűen, az összefüggések, a kölcsönhatások keresésével képzelte el, munkájában módszertanilag is egy sor újdonságot, eddig nem vagy csak kevésbé felhasznált forráscsoportokat vezetett be. Dolgozatai annak ellenére, hogy egy más térség realitásain alapszanak, mind problémafölvetésükben és -látásukban, mind a módszerek és a források megválasztásában, valamint a következtetések levonásának logikájában számunkra, a mai Szlovákia területének multietnikus régióit vizsgáló etnológusok számára is példaértékűek.

ŠMITEK, ZAGO – SVETIEVA, ANETA ed.: *Post-Yugoslav Lifeworlds. Between Tradition and Modernity. Results of the Slovenian\ Macedonian Ethnological and Anthropological Research Project 2000–2002*. Ljubljana – Skopje: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta – Univerza v Ljubljana, (Department of Ethnology and Cultural Anthropology, Faculty of Arts – Ljubljana), 2008, 207 p. ISBN 978-961-237-230-9

Balogh Csilla

Az alább bemutatásra kerülő kötet 2005-ben jelent meg először, amit 2008-ban egy újabb kiadás követett. A két kiadás anyaga, az előszót leszámítva voltaképpen megegyezik. Az összesen tíz közreadott tanulmány sokszínűségnek köszönhető, hogy a kötet nagyon érdekes és széleskörű betekintést nyújt a modern szlovén és macedón néprajzba, antropológiába. Az összes tanulmány Jugoszlávia szétszakadása után, egy 2000 és 2002 között lezajlott kutatási projektum eredményeként íródott.

A széleskörű témaválasztás ellenére a kötetben található dolgozatokat mégis három csoportba lehet sorolni:

1. a szlovén és macedón népi kultúrával kapcsolatos összehasonlító írások: szlovén és macedón helyiségeknek összehasonlítása mitológiai szempontból, és egy boszorkányság témakörben készült tanulmány;

2. a hagyományos kultúra kutatási területei (népszokások; sírkő feliratok, mint a non-verbális etnikai jellegzetességek kifejezőeszközei; szokásjog; a nők szociális helyzete; népi gyógyítók, kereszték) különös tekintettel a macedóniai *Poreče*, *Kozjansko* és a szlovéniai *Bizeljsko*, *Kozjansko* térségekre;

3. a modern néprajzi és antropológiai irányzatok kutatásainak eredményei: rádióközvetítések; zene és közönség Skopje-ben; a kulturális menedzsment fejlődése és értékelése.

Jugoszlávia széthullása után mind a két országnak, Szlovéniának és Macedóniának hasonló kihívásokkal és problémákkal kellett szembenéznie: nacionalizmus, identitás, multikulturalizmus, elvándorlás, gazdasági egyenlőtlenségek az egyes területek között, közeleti reformok stb. E változásokat és hatásait érintik, tárgyalják a kötetben található tanulmányok. Ezen kívül további kutatási lehetőségeket is felvázolnak.

A kötet tanulmányai több éves kutatómunka eredményei. Ahogy arra fentebb már utaltam, hivatalosan a kutatási projektum 2000 januárjában kezdődött, amikor is elfogadásra ke-

rült a „Macedónia és Szlovénia hagyományos kultúrája“ nevű kutatási program. A széleskörű gyűjtőmunkába bekapcsolódtak néprajzos és kultúranropológus szakemberek egyaránt. Macedón részről a kutatást Aneta Svetieva professzor, szlovén részről pedig Božidiar Jezernik professzor vezette. Két főbb kutatási területet választottak ki. Szlovéniában Blizeljsko és Kozjansko térséget, Macedóniában pedig Poreče vidékét. A kutatást nehezítette, hogy az említett Poreč vidéke nagyon elnéptelenedett, kevés volt a helyi idősebb lakos. Ennek ellenére mégis sikerült megfelelő mennyiségű adatot gyűjteni. Ezt jól példázza Mirjam Mencej, a boszorkányság témakörében íródott tanulmánya is. Ez tulajdonképpen egy összehasonlító elemzés, amelyben a szerző megvizsgálta a szlovéniai és a macedón – a már említett Poreč – környéki terület boszorkánysággal kapcsolatos népszokásait, néphitét.⁹ A komparatív elemzés bizonyította, hogy a szlovén és macedón néphit boszorkány alakja sok aspektusból nagy eltéréseket mutat. Már a boszorkány „megnevezés” is eltérő a két, egymáshoz egyébként nagyon közel álló szláv nép esetén. További eltérések mutatkoztak a boszorkányság gyakorlásának módjába, alkalmába és eszközeibe. A macedón adatközlők hiányát cáfolja a Poreč falu népviseletéről készült tanulmány is.¹⁰ A szerző pontos adatokat és leírást közöl Poreč falu menyasszonyi viseletéről, ami *guvealnica* vagy *konkařka košula* néven ismert.

Témáját tekintve az előzőtől eltérő a macedóniai kereszttekről készült tanulmány.¹¹ A tanulmány főleg a Skopje feletti Vodno nevű hegy keresztjeiről szól. Olyan szempontok érvényesültek a vizsgálat során, mint a táj szakralizációja, etnonacionalizmus stb..

A kötet tanulmányaiból levonható a következőket, hogy ez a két különálló délszláv népcsoport hihetetlen ellenállást mutat más kultúrák hatásaival szemben. A könyv szerzői szerint így próbálják megőrizni saját identitásukat. Ez a jelenség jól szemlélteti, hogy a más kultúrák, bár folyamatos forrásai a különböző hatásoknak, mégis (ha úgy tetszik) pozitív tényezőként hathatnak az egyes népek saját kultúrája, kulturális értékei megőrzésére.

A könyv gazdag képillusztrációval, az egyes tanulmányok pedig széleskörű irodalomjegyzékkel rendelkeznek.

SZABÓ LÁSZLÓ: *Gömör és Kishont vármegye paraszti társadalma*. A gömöri magyarság néprajza IV. Debrecen, 2005, 464 p. ISBN 963 472 930 4.

Gecse Annabella

Szabó László a magyarországi társadalomnéprajz egyik legjelesebb, egyéni, iskolateremtő szemlélettel dolgozó kutatója. A Debreceni Egyetem – a kutatás kezdetekor Kossuth Lajos Tudományegyetem – Néprajzi Tanszéke pedig (más tájegységek mellett) Gömör kutatásának legelkötelezettebb műhelye. Egyrészt ez a két alapadottság Szabó László kötetének külső, de lényeges meghatározója. Az Ujváry Zoltán nevéhez köthető kezdeményezés, a húsz évnél is hosszabb ideig tartó és a munka közben ötvennél is több kötetet eredményező Gömörkutatás az ezredfordulón megérett az összegzésre, a részeredmények egésszé formálására és közreadására. Másrészt ennek a szándéknak a megvalósulása a kötet. Szabó László egyéni munkásságában pedig a Bakó Ferenc vezette palóckutatás szerves kiegészítéseként értelmezhető, hiszen abban a sokszerzős, négykötetes monográfiában is az ő tollából olvashatjuk a palócok társadalmának tudományos leírását és elemzését.¹²

9 Mirjam Mencej: *Witchcraft in Eastern Slovenia and Western Macedonia – a Comparative Analysis*, 37–68. p.

10 Gjorgji Zdravev: *The Folk Costume of Poreč*, 95–122. p.

11 Boštjan Kravanja: *Macedonian Crosses*, 143–162. p.

12 Bakó Ferenc szerk. *Palócok* I–IV. Eger 1989.

Szabó László pályája kezdetétől fogva foglalkozik a társadalom kutatásával. Nem csupán témaként, hanem – ami sokkal meghatározóbb – minden kutatási tárgyat megközelítő szemléletmódként is. 1967-ben jelent meg első ilyen, tudománytörténeti áttekintés jellegű cikke¹³, 1970-ben írt először a többi módszertani megközelítéssel is összevetve sajátjáról¹⁴, 1977-ben kezdte folyamatosan kidolgozni a Magyar Néprajzi Lexikon e témájú szócikkeit¹⁵. Ezt követően, az Ipoly völgyével kezdve, a magyar nyelvterület Dunán inneni részének (a mai országhatárokat túllépve) több tájegységén folytatta kutatásait, adta közre eredményeit a teljes, de körülhatárolható társadalmakat vizsgálva, miután annak összetevőit egy-egy vidéken, településen, Zempléntől a Három városig (Cegléd, Nagykőrös, Kecskemét), egy-egy részletében – például rokonsági rendszer, nagy-és kiscsalád, munka-és üzemszervezet, lokális közösségek – erre az időre már sok tanulmányában megvizsgálta.¹⁶ A komplexitást a későbbiekben földrajzi szempontból is igyekezett megközelíteni, *A magyar rokonsági rendszer* című alapvető fontosságú munkájában.¹⁷ Több mint tíz évvel az ismertetni szándékozott kötet megjelenése előtt saját társadalomnéprajz-értelmezését is könyv formájában adta közre.¹⁸

Mindezekből látható, hogy a mai magyar néprajztudomány egyik, ha nem „a” legtöbb tapasztalatot magáénak mondható terepmunkása tisztelte meg tudományos odafigyelésével, több más vidéken „kipróbált” és immár kikristályosított módszertannal ezt a manapság sok szempontból hátrányos helyzetű, kevésbé feltűnő vidéket.

Gömör társadalmának bemutatását, elemzését az egyik legerősebb jellegzetességével, a nemességgel és annak rétegeivel kezdi. A további társadalmi rétegek tekintetében sorban halad: a *Faluszervezetet, közigazgatást* követi *A falvak társadalma: vérségi, lokális, vagyoni csoportok*, azaz a *Nagycsalád, a Csűr-, udvar- és szállásközösségek, a Kiscsalád és a rokonság, a Műrokonság*. Kutatásainak és sajátos munkamódszerének másik súlypontját mindig maga a

13 A népi társadalmak kutatása. *Ethnographia* 77 (1967), 219–237. p.

14 *A társadalom néprajz alapvető kérdéseiről*. Szolnok 1970, 134 p. /A Damjanich János Múzeum Közleményei 24–25/

15 Akcióközösség. MNL I. köt. 55. p., Belső munkák. MNL I. köt. 246. p., Cimboraság. (Németh Imrével közösen). MNL I. köt. 432. p. Családi munka. MNL I. köt. 444. p., Egyéni munka. MNL I. köt. 642. p., Felfogadás. MNL II. köt. 124. p., Felvállalás. MNL II. köt. 137. p., Gazdaság, parasztgazdaság. (Földes Lászlóval közösen) MNL II. köt. 271. p., Gyalogmunka. MNL II. köt. 333. p., Háztartás. MNL II. köt. 508. p., Hosszúudvar. MNL II. köt. 587. p., Kaláka. MNL II. köt. 713. p., Kalákanapszám. MNL II. köt. 713. p., Kooperáció, egyszerű. MNL III. köt. 266. p., Kor szerinti munkamegosztás. MNL III. köt. 278–279., Köz-munka. MNL III. köt. 328. p., Külső munka. MNL III. köt. 371. p., Ledolgozás. MNL III. köt. 419. p., Munkacsapat. MNL III. köt. 655. p., Munkacsere. MNL III. köt. 655. p., Munkamegosztás. MNL III. köt. 656–657. p., Munkaszervezet. MNL III. köt. 662–663. p. Munkaszervezeti funkció. MNL III. köt. 663. p., Munkatársulás. MNL III. köt. 664. p., Munkaszervezeti alapformák. MNL III. köt. 663–664. p., Nemek szerinti munkamegosztás, nemek munkamegosztása. MNL III. köt. 701. p., Paraszti munkaszervezet. MNL IV. köt. 185. p., Segítség. MNL IV. köt. 436. p., Szomszédság. MNL V. köt. 81. p., Szövetkezés. MNL V. köt. 113. p., Társasmunkák. MNL V. köt. 219. p., Technikai munkamegosztás. MNL V. köt. 224. p., Technológiai munkamegosztás. MNL V. köt. 224. p., Területi munkamegosztás. MNL V. köt. 273. p., Üzemszervezet. MNL V. köt. 449. p.,

16 Néhány példa ezek közül: Az Ipoly-völgy népi társadalma. (Szabó Istvánnal közösen) In *Börzsöny néprajza*. Szerk. Ikvai Nándor. Szentendre 1977, 443–486., 672–673. p. /Studia Comitatus 5/; Csépa község társadalma. In *Csépa. Tanulmányok egy alföldi palóc kirajzás népéletéből. I–II*. Szerk. Barna Gábor Eger–Szolnok 1982, 229–278. p.; Báránd társadalmának jellemző vonásai. In *Báránd története és néprajza* Szerk. Balassa Iván. Báránd 1985, 243–269. p.; *A népi társadalom változásai az Alsó-Garam mente magyar falvaiban 1900–1974*. Debrecen 1986, 96 p. /Folklor és etnográfia 25/

17 *A magyar rokonsági rendszer*. Debrecen 1980, 133 p. /Studia Folkloristica et Ethnographica 4/

18 *Társadalomnéprajz*. Debrecen: Ethnica 1993.

munka jelenti, itt is a munkaszervezeti formák – az egyéni munkák, családi munkák, egyszerű kooperáció, társasmunkák – és altípusaik, azaz gazdasági szükség, szórakozás, rituális vagy kultikus célból, külső organizációs erők hatására létrejött társasmunkák, illetve bérmunka – zárják a társadalomrajzot, *A kiscsaládok és a falu munkaszervezete* című fejezetben.

A hatalmas munka összetételéből is látható, hogy Gömör társadalmát ilyen szempontok szerint ilyen mélységben még senki nem vizsgálta. Gyakran hivatkoznak kisebb-nagyobb tanulmányok a vidékre jellemző nagycsalád korai említésére a forrásokban, és ez valóban a társadalom egyik fontos jellemzőjére világít rá, ám mégis csupán egy része az egésznek. Jelentőségét és jellegzetes, az élet egészét formáló szerepét Szabó László is hangsúlyozza, de nem szakítja ki a vérségi kapcsolatok teljességének hálójából. Hasonló, már-már közhelyként kezelt megállapítás a gömöri nemesség, főleg a kisenemesség mintaadó szerepe a paraszti, jobbágyi rétegek számára. A könyv hangsúlyos fejezetet szentel a kérdésnek, elemzi mind a nemesség belső tagoltságát, mind tulajdonképpeni továbbélését a faluszervezet vezetésében. Folyamatosan ki-kitér arra, hogy egy-egy közösség mit „köszönhet” a nemesi mintakövetésnek, de arra is, hogy milyen hatást tudott gyakorolni egy-egy hosszú ideig aktív tanító a falvakban, városokban. A kutatómunka fókuszában a 19. század utolsó évtizedétől a második világháborúig terjedő időszak áll, elsősorban a falvak életében, területileg pedig Gömör mezőgazdasági vidéke – ám ez nem jelenti azt, hogy ne tekintetne vissza az időben a 18. századra is, hatásaiban ne figyelne a városok jelentőségére, földrajzilag pedig a Garam-mentére és a bányavidékre is. Ha beszélt nyelv és nemzetiség tekintetében írjuk körül, elsősorban Gömör magyar részéről szól – ám kitekintve szlovákokra, németekre, ruténekre is (sőt reflektálva a szlovák néprajztudomány tájecsoport-fogalmára is, összevetve a magyarországi csoportosítás gyakorlatával). A néprajzi tudományos irodalomban megszokott források mellett Szabó László nem csupán hangulatfestőként, hanem következtetéseket levonva használja a szépirodalom egy részét is. A gömöri „irodalmi véna” is közismert kifejezés, de Szabó László felhívja a figyelmet ennek racionalitására, a kisenemesek irodalmi igényének erejére, többek között az anekdota műfajának népszerűségével igazolva azt. Mindamellett a szakirodalommal is megerősíthető eredményeket fogalmaz meg irodalmi művekből.

Könyvével a néprajztudomány egyik nagy „hátrányát” küszöbölte ki. 20–50 év múlva nem lett volna elvégezhető ez a munka, hiszen ha tárgya, az élő társadalom rögzítés, akár csak szinkron leírás nélkül változik meg, az többé nem rekonstruálható, a későbbi elvileg lehetséges elemzés, azaz a tudomány számára elveszett. Szabó László munkája azonban –mivel számtalan forrást elemez, hoz összhangba – bármilyen tárgyú későbbi kutatáshoz fontos adatokat szolgáltat, de ennél lényegesebb, hogy könyvével alapot is teremtett azokhoz, mivel az, amiről ír, mindent átszó, minden témához hozzátartozik.

SZÁRAZ MIKLÓS GYÖRGY: *Cigányok. Európa indiánjai*. Budapest: Helikon 2007, 279 p. ISBN 978-963-227-092-0

Baranyovics Borisz

Szokatlan vállalkozás egy szépírótól, hogy egy összefoglaló néprajzi, antropológiai művet írjon egy kisebbségi kultúrától. Száraz Miklós György ezért nem is egy műfajilag besorolható könyvet tett le az asztalra. Nevezhetnénk a sokműfajú alkotást testes esszének, igényes fotóalbumnak, szépprózának, riportnak, történeszi, vagy néprajzi szakmunkának, mégsem érdemes szétszabdalni ezt a zavarba ejtő, ám kétségtelenül jó művet.

Találni benne szociológia, néprajzi, antropológiai szempontokat, igaz és szomorú élet-történeteket, tudománytalan, de érdekes fejtegetéseket a cigány kultúráról, időről, szokás-

világról, életfelfogásról. Mindenesetre megállapíthatjuk, hogy Száraz Miklós György könyve elsődlegesen az előítéletek leépítését, és a romákat szolgálja, s mindezt úgy teszi, hogy nem rágja a szánkba a sokat hangoztatott előítéleteket, az elzárkózást, a kölcsönös bizalmatlanságot, a tudatlanságot és félelmet.

A könyv felépítése, gazdag fotóanyaggal illusztrálva a következő: az előszót és a bevezetést a cigány nyelvek taglalása követi, majd a cigányság homályos vándorútját mutatja be Indiából, Perzsián át Bizáncig. A *Kalandozók* fejezetét a Cigány himnuszából vett idézettel indítja:

*Egész világ ellenségünk,
Úzött tolvajokként élünk.
Nem loptunk mi csak egy szeget
Jézus vérvő tenyeréből.
Isten könyörülj meg nekünk,
Ne szenvedjen tovább népünk,
Megátkoztál, meg is vertél.
Örök csavargóvá tettél.*

A következőkben a romákkal kapcsolatos előítéleteket tárgyalja. A *Rabszolgaság földjén* című rész a havasalföldi és moldvai cigányok életéről szól, valamint foglalkozik a blakhokkal, vlahokkal, oláhokkal, és a cigánytörvényekkel egészen a felszabadulásukig. A magyarországi romákon kívül a spanyolországiakat, és a Franciaországban élőket is bemutatja. Majd a regényírók romantikus, nemes vadember alakját próbálja megcáfolni, illetve ezzel kapcsolatban útbaigazítani az olvasót. Ezután a történelmi cigányság idejéből átlép a modern időkbe, ahol a ciganológia alapjait írja le, és a korabeli cigányösszeírások adatait hozza. A *Porrajmos* (Az elemésztés) című fejezetben a fajbiológia és a Holokauszt fájó tragédiáit adja közre. A következő, *Napjainkig* című részben a cigányság szocializmus alatti helyzetét mondja el, a fekete igazolványt és az erőszakos asszimilációs törekvéseket mutatja be, illetve a nemzeti és etnikai kisebbségekről szóló törvényeket elemzi. A romák életmódját három fejezetben is tárgyalja, ezekben foglalkozik mozgékonyágukkal, szabadságvágyukkal, a cigány bírósággal (*kris*), a szegénységgel, a munkavégzéssel, a gyermekneveléssel és a mintaadás, mintakövetés, iskoláztatás problematikájával. A befejezés előtt utolsó fejezet a cigány muzikát követi nyomon a régmúlttól, egészen napjainkig.

A kötet hoz ugyan felhasznált és ajánlott irodalmat, viszont nincs jegyzetelve, ezért sem fogadható el tudományos műként. Ellenben valószínűleg nem is ez volt az író célja. Sokkal inkább az, hogy egyszerre mutassa be a romák világát belülről, és a különbségek rendszereként, kívülről is. Véleményem szerint ez sikerült is a szerzőnek.

VERES EMESE-GYÖNGYVÉR szerk.: *Evangelikus múltunk – evangélikus jelenünk*. Budapest: ELTE Folklore Tanszék és a Magyarországi Evangélikus Egyház Néprajzi Munkacsoportja 2005, 288 p. /Vallási Néprajz 12./ ISBN 96-346373-61. VERES EMESE-GYÖNGYVÉR szerk.: *Tanulmánykötet*. Budapest: A Magyarországi Evangélikus Egyház Néprajzi Munkacsoportja – ELTE Folklore Tanszék – MTA-ELTE Folklor Szövegelemzési Kutatócsoport 2006, 165 p. ISBN 963 562 021 0

Liszka József

Ahhoz képest, hogy a magyarországi evangélikusok néprajzi kutatását talán az összes vallási felekezet közt (a magyar római és görög katolikus, a református vagy a zsidó

néprajzi kutatással, de még akár az úgynevezett kisebbségekkel is egybevetve) a legelhanyagoltabbnak mondtuk a legutóbbi időkig, mostanra ezen állapot örvendetes átalakulásának lehetünk szemtanúi. Köszönhető ez vélhetően az ismertetésre kerülő két kötet szerkesztője, Veres Emese-Gyöngyvér áldozatos és eltántoríthatatlan munkájának, aki nemcsak a köteteket szerkesztette meg, hanem az ezek előzményeként szolgáló tudományos tanácskozásokat is megszervezte.

Az ELTE Folklóre Tanszéke által kezdeményezett kiadványsorozat, a Vallási Néprajz 12. kötetében található írásokhoz Voigt Vilmos írt útbaigazító előszót. Noha kifejezetten a magyarországi szlovák és a német evangélikusok kutatásának a kötetben egyetlen tanulmány sincs szentelve, gesztusértékűnek foghatjuk fel az előszó német és szlovák nyelvű verzióját. Maga a kötet rendkívül vegyes irányultságú írásokat halmaz. Találunk benne személyes vallomásokot (hogyan lettem néprajzkutató-típusúakat), kutatói pályákat, eredményeket bemutató dolgozatokat, az interetnikus/interkonfesszionális kapcsolatokra utaló tanulmányokat, történeti-néprajzi irányultságú, illetve „egyszerű” deskriptív jellegű dolgozatokat. A kötetet *A magyarországi evangélikus egyház bibliográfiája* zárja, s egyben alátámasztja az ismertetésem elején megfogalmazottakat: a hozzáférhető magyarországi néprajzi bibliográfiák utalásainak figyelembevételével az 1850–1870, majd az 1945–1998-as időszakokra vonatkozóan a könyvszerkesztés összeállító Heltay Ágnesnek mindösszesen (megszámoltam!) 49 tételnyi adatot sikerült összeszednie. Nos, a valós szám azért, úgy gondolom, magasabb lehet, mivel az egyes bibliográfiákat összeállítók nem biztos, hogy minden időben odafigyeltek erre a szempontra. Próbaképpen Szendrey Zsigmond *Ethnographia-mutatójába* néztem bele, amely az első ötven évfolyamot dolgozta föl (Budapest 1942). Nincs benne evangélikusokra, de még csak protestánsokra való utalás sem, ami – olvasatomban – nem jelenti egyszersmind azt, hogy a Magyar Néprajzi Társaság folyóiratának első ötven évfolyamában ne lehetne evangélikus vallási adatokat találni. Balázs Géza mutatója, amely ugyanennek a lapnak 81–99. évfolyamait dolgozza fel (Budapest 1989), szintén nem utal evangélikusokra. Nem lenne talán haszontalan, akár próbaképpen (akár szakdolgozati témaként kiadva) egy adott sajtóorgánium céltudatos evangélikus néprajzi bibliográfiájának az elkészítése.

Voigt Vilmos említett előszavát azzal fejezi be, hogy a következő kötetet bárcsak azoknak az előadásoknak a szövegeivel tudnák majd megtölteni, amelyek a 2005. március 31-én és április 1-én, *250 éves a konfirmáció Magyarországon* címen rendezendő konferencián hangzanak el. Nos, óhaja valóra vált. A *Vallási Néprajz 13.* kötete az említett, majd az egy évvel később, 2006. május 24-én, *„Teljesedjétek be Szentlélekkel...”* *Áldozócsütörtök és pünkösd az evangélikus közösségekben* címen megrendezett tudományos tanácskozás előadásait tartalmazza. Amennyiben az előző kötet kapcsán tematikai sokszínűségről, akár eklektikusságról is beszéltem (egy indító, erőpróbáló kötet esetében ez teljesen természetes), most már a céltudatosítást, a tematikai koncentrációt emelhetem ki. Továbbra is jelen van viszont az interdiszciplinaritás elve, s megjelentek az evangélikus szlovákok és németek népi vallásosságának egy-egy aspektusát bemutató írások. Veres Emese-Gyöngyvérnek további kitartást, eredményes munkát kívánva érdeklődéssel várjuk a következő kötetet!

VIGA GYULA: *A bodrogi közeli kultúra és társadalom változása a 19–20. században*. Budapest: L'Harmattan – PTE Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék 2008, 266 p. /Studia Ethnographica Hungarica X./ ISBN 978-963-236-068-3

Liszka József

A bemutatásra kerülő kiadvány a Pécsi Tudományegyetem Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék és a L'Harmattan Kiadó közös sorozatának (Studia Ethnographica Hungarica) tizedik köteteként, ám egyszerre mind a jelzett tanszék Néprajz-Kulturális Antropológia Doktori Programjának Kiadványai második darabjaként látott napvilágot. A szerző, Viga Gyula a miskolci Herman Ottó Múzeum etnográfusa életéből immár jó másfél évtizedet a Bodrogköz, mégpedig az egész, tehát a mai Magyarországhoz tartozó Alsó-, és a Délkelet-Szlovákia területén fekvő Felső-Bodrogköz néprajzi kutatására szentelt. Munkájának több tucatnyi tanulmány és közlemény a gyümölcse, amelyek különféle szaklapokban, évkönyvekben, illetve később többé-kevésbé az általa jegyzett gyűjteményes kiadványokban is megjelentek. Elsősorban az 1996-ban napvilágot látott *Hármas határon* című kötetet kell itt megemlíteni¹⁹, miközben további két tanulmánygyűjteményében²⁰ is számos, bodrogközi vonatkozású dolgozatára bukkan az érdeklődő. Azon kívül, hogy saját kutatói érdeklődését e térség néprajzára (elsősorban társadalom- és gazdaságnéprajzára, részben folklórára) irányította, szervezőként is kivette a részét a tájegység tudományos megismeréséből. Legyen elég itt két olyan monográfia-igényű publikációra utalni, amelyeknek nemcsak a kutatási szakaszát szervezte meg (aki végzett már hasonló munkát, az tudja csak igazán értékelni ezeket a menet közben gyakran sziszifuszinak tűnő erőfeszítéseket), hanem egészen a megjelenésig ott bábáskodott körülöttük (utóbbi fázis sem kevésbé ideg- és emberpróbáló tevékenység!). A két kötet intézetünk *Lokális és regionális monográfiák* című sorozatában látott napvilágot, és Kisgéres, valamint Nagytárkány népi kultúrájának néhány kiemelt és fontos szeletét mutatja be²¹.

Viga Gyula könyvében, amely 2004-ben megvédett PhD-disszertációján alapszik, az említett másfél évtizedes kutatási eredményeit, tapasztalatait kísérli meg egyrészt számba venni, értelmezni, másrészt a kutatás további kívánatos irányait, az elvégzendő feladatokat kijelölni.

Több szempontból is rendkívül izgalmas kérdéseket vet fel a térség néprajzi vizsgálata. A szerző először ezeknek elméleti megfogalmazására vállalkozik. Jelese egyrészt a paraszti kultúra változásának, a hagyomány és változás elméleti kérdéseit. Ide tartozik a többi között az a tény, hogy a tájegység (ami elsődlegesen földrajzi fogalom, tehát nem biztos, hogy egyszerre éles kulturális körülhatárolást is megenged), szóval az a tény, hogy a Bodrogköz két része, a Felső- és az Alsó-Bodrogköz 1918-at (illetve 1920-at) követően (egy rövid, hét esztendő intermezzót leszámítva) országghatárral is elválasztva, külön fejlődési pályát futott be. Utóbbiból adódik, hogy a korábban nem egy-

19 Viga Gyula: *Hármas határon. Tanulmányok a Bodrogköz változó népi kultúrájáról*. Miskolc: Herman Ottó Múzeum 1996 /Officina Musei 4./

20 Viga Gyula: *Árucseré és migráció Észak-Magyarországon*. Debrecen – Miskolc: Ethnica 1990; úő.: *Utak és találkozások. Tanulmányok a népi kapcsolatok köréből*. Miskolc: Herman Ottó Múzeum 1999 /Officina Musei 10./

21 Viga Gyula szerk.: *Kisgéres. Hagyomány és változás egy bodrogközi falu népi kultúrájában*. Dunaszerdahely: Liliom Aurum 2000 /Lokális és regionális monográfiák 1./; Viga Gyula szerk.: *Nagytárkány I. Tanulmányok a község településtörténetéhez és néprajzához*. Somorja–Komárom: Fórum Kisebbségkutató Intézet 2006 /Lokális és regionális monográfiák 5./

értelműen periférikus helyzetben lévő táj mindkét része perifériális helyzetbe került: Felső-Bodroglak Szlovákia délkeleti csücskében, Alsó-Bodroglak pedig Magyarország északkeleti szegletében, viszonylag elzártan helyezkedik el. Ezt az elzártságot fokozta, hogy a keleti, a Szovjetunióval közös országhatár gyakorlatilag átjárhatatlan, a csehszlovák–magyar államhatár pedig, mondjuk: csak módjával volt átjárható. Ezek a tények nyilvánvalóan hozzájárultak a két részbe vágott tájegység (népi) kultúrájának és társadalmának fejlődéséhez, illetve szétfejlődéséhez (ezen a téren, mármint a szétfejlődés téren, amint arra a szerző is rámutat a későbbiekben, maradtak még elvégzendő feladatok). A kultúra és társadalom alakulása szempontjából is perdöntő kérdéskomplexum lehet másrészt a természetföldrajzi adottságok kihasználásának, illetve „kiiktatásának”, a táj átalakításának a problematikája. Az ember és táj viszonya tehát. Harmadrészt a táji munkamegosztás, a tájak közti kapcsolatok kérdésköre, amibe – noha a szerző megegyően óvatosan és ritkán használja ezeket a fogalmakat – az interetnikus és/vagy interkulturális kapcsolatok problematikája is beletartozik.

A fentebb vázolt problematika elvi kifejtése után a szerző három nagyobb egységbe rendezve konkrét kutatási eredményekkel adatolva is alátámasztja korábbi megfogalmazásait. *A változtatható és a változatlan* című fejezet a bodroglaki táj átalakításának a hagyományos népi kultúra alakulására kifejtett hatásaival foglalkozik. A következő fejezet (*Változások a Bodroglak táji kapcsolataiban*) egyrészt a megtermelt javak cseréjében, kereskedelmében, valamint a vándormunkában bekövetkezett változásokat tárgyalja. A harmadik fejezet (*Eltérést és azonosságot kiváltó tényezők – a változás irányában és ellenében ható feltételek*) voltaképpen egy esettanulmány, amely két szomszédos település, Karcsa és Pácina „ambivalens kapcsolatrendszerének”, viszonyának megértésére irányul.

Összegezve: a szerző finom kutatási módszerekkel és kitartó terepmunkával (ez még akkor is igaz, ha önmaga kevesli, és hektikusnak mondja terepmunkáját) plasztikus képet rajzolt egy földrajzilag viszonylag jól körülhatárolható tájegység változó népi kultúrájáról. Ahogy más, hasonló módon „kijelölt” tájaink (Csallóköz, Szigetköz stb.) földrajzi határai nem jelentenek egyszersmind éles kulturális határt, úgy igaz ez a Bodroglak viszonylatában is. A térség folyamatosan változó népi kultúráját külső és belső hatások sora alakította, miközben belső tagolódására is sor került. A kérdésre, hogy vajon mily mértékben tekinthető (a régi, Sprachinselvek-kunde-megtermékenyítette mítosz alapján) a mai Magyarország határain kívül rekedt magyar népcsoportok, jelen esetben a Felső-Bodroglak kultúrája „archaikus jelenségek gyűjtőmedencéjének”, reliktumterületnek, a szerző egyértelmű válasza, hogy semennyire. A szóban forgó térség ugyanúgy fejlődött, alakult, mint a szomszédos magyarországi területeket, noha olykor más irányban, más intenzitással, más hatásoknak, kihívásoknak kitéve. Viga Gyula munkája, miközben egy kutatási szakasz kétségtelen lezárása, egyszersmind mindenképpen további vizsgálódások inspirálója lehet majd.

Noha a könyvről csak szuperlatívuszokban tudok beszélni, engedtessek meg végül mégis egy apró kritikai megjegyzés. Egy magyarul nem olvasó érdeklődő kezébe ha kerül a könyv, akkor számára az bizony meglehetősen félrevezető lehet, hogy a címmel és magának a kötetnek a tartalmával, modernül kifejezve: *nem kompatibilis* a fényképes melléklet. Megértem én a szerzőt, hogy nem tudott ellenállni a rengeteg jó minőségű, pompás 20. század eleji felvételnek (amelyek zömében Gönyey Ébner Sándornak a budapesti Néprajzi Múzeumban őrzött fotógyűjteményéből került ki), de ha már a *változásokról* van szó, akkor legalább az újabb felvételek (és ha most nem is feltétlenül Balassa Iván, Filep Antal vagy Vajkai Aurél fotóira gondolunk, de magának a szerzőnek a felvételeire mindenképpen!) érzékeltethették volna képileg is jobban ezeket a változásokat. A kötet illusztr-

rációi azt demonstrálják ugyanis, mintha sem a viseletben, sem a kismesterségekben (pl. kenderfeldolgozás), sem az építészetben, lakásbelsőben vagy a temetőkultúrában gyakorlatilag nem következett volna be változás a 20. század folyamán.

Badrogrköz népi kultúrája hosszú ideig fehér foltként éktelenkedett a szlovákiai magyar nyelvterület képzeletbeli néprajzi térképén. Elsősorban Viga Gyula munkásságának eddig eredményei alapjaiban változtattak ezen a helyzeten, s ha arról beszélünk, hogy milyen gyökeres változások következtek be általában a térség kultúrájában, társadalmi szerkezetében, akkor erről a tényről, a kutatottságban bekövetkezett dinamikus változásról sem szabad megfeledkezni. Ahhoz képest, amit akár csak húsz esztendeje is tudunk/tudhattunk a térség népi kultúrájáról, szerzőnk tevékenységének köszönhetően fényévekre jutottunk előbbre. És ennek az útnak még korántsem tartunk a végén!

VOIGT VILMOS: *Magyar, magyarországi és nemzetközi. Történeti folklórisztikai tanulmányok*. Budapest: Universitas Könyvkiadó 2004, 454 p. ISBN 963 9104 85 X

Liszka József

A Voigt Vilmos (amolyan rejtett) életműsorozata harmadik köteteként napvilágot látott gyűjtemény²² az európai hírű folklóriszta történeti (s nem melleleg!) összehasonlító folklórisztikai tanulmányaiból közöl válogatást.

Az, hogy a szerző és a kiadó e harmadik kötettel (talán) lezártnak tekinti a vállalkozást, abból is kiolvasható, hogy az e kötet végén szereplő személynévmutató az előző két kötetre is visszautal (azokban regisztrert ugyanis nem találunk). Felvetődik a kérdés: mi lesz Voigt Vilmos további, köteteket megtöltő, különféle konferenciakötetekben, folyóiratokban stb. megjelent tanulmányaival? Az igaz, hogy jó két évtizede napvilágot látott a szerzőnek egy, ma már hozzáférhetetlen, „modern” folklórisztikai tanulmányokat tartalmazó kötete²³, egy évtizede megjelent egy angol²⁴, valamint egy, az alábbiakban ismertetésre kerülő német nyelvű gyűjteménye, de ha rendkívül gazdag munkásságát (nyomatásban a mai napig el nem készült bibliográfiáját, amelynek csak – noha jelentékeny – töredéke található a Magyar Tudományos Akadémia honlapján²⁵) szóval, ha ezt a hatalmas és szeretőgazó munkásságot tekintjük, akkor bizony a (közel!)jövőben lenne még mit kötet(ek)be rendezni, valamint a korábbi, alapoó munkákat újra kiadni!

Most nézzük azonban a történeti folklórisztikai tanulmányok harmadik kötetét, amelynek kapcsán nem véletlenül hangsúlyoztam ismertetésem első mondatában az összehasonlító, komparatív jelleget. A kötetbe válogatott harminchat írást ugyanis egytől-egyig ez jellemzi. Alapvetően nem filológiai dolgozatok ezek (noha ilyenek is vannak köztük), hanem egy-egy

22 Az előzmények: *Világnak kezdetétől fogva. Történeti folklórisztikai tanulmányok*. Budapest: Universitas Könyvkiadó 2000. ISBN 963 9104 39 6. *A folklórtól a folklórizmusig. Történeti folklórisztikai tanulmányok*. Budapest: Universitas Könyvkiadó 2001. ISBN 963 9104 590.

23 Voigt Vilmos: *Modern magyar folklórisztikai tanulmányok*. Debrecen: KLTE Néprajzi Tanszék 1987 /Folklór és Etnográfia 34./

24 Voigt Vilmos: *Suggestions. Towards a Theory of Folklore*. Alan Dundes előszavával. Budapest: Mundus Hungarian University Press 1999, 409 p. ISBN 963 8033 28 2. Különben a most szóban forgó kötetek közül (beleértve az alább tárgyalandó német nyelvűt is) ez az egyetlen, amelyben a tanulmányok egységesítve vannak, a kötet végén közös irodalomjegyzék, személynév- és tárgymutató található. A többiek esetében a vonatkozó irodalomjegyzékek az egyes tanulmányok után kaptak helyet, ami egyrészt a használhatóságot nehezíti, másrészt (talán fölösleges) ismétléseknek ad teret.

25 <http://www.mtakpa.hu/kpa/kereso/slist.php?kozid=06126>

kérdéskör kutatásának, irodalmának az áttekintései. Mindjárt az első szemle (*A nemzetközi folklorisztika ma*), illetve annak folytatása (*A komparatív folklorisztika ma*) a 20. századi (részben persze átérve már a huszonegyedikbe is) európai folklorisztikájának egy rendkívül jól adatolt körképe (az irodalmi hivatkozásokkal felöltött lábjegyzetek terjedelme többszöröse a főszövegnek!). Aki a kérdéskörrel képet kíván nyerni, méltán kezdheti tájékozódását ezzel az áttekintéssel, ahol a magyaron túl gyakorlatilag minden európai nép (kezdve a némettel, angollal, franciával, s zárva a dánnal, izlandival, vagy lengyelrel, szlovákkal) folklorisztikai kutatásainak ismeretéhez kiindulási alapot kap. Hasonlóan alapos (és alapozó) az afrikai folklór szemléje (*Afrika folklórjától Afrika irodalmáig*), vagy az amerikanisztika magyar vonatkozásaival foglalkozó négy írása (*A magyarok és a tolerancia Latin-Amerikában; A néprajztudomány helye az amerikanisztikai kutatásokban; Az amerikanisztika magyar néprajzi feladatai; Az amerikai magyar folklór kutatása*). A zsidó folklór kutatásával kapcsolatban is jó néhány írás olvashat a kötetben (*A Magyar Néprajzi Társaság és a zsidó hagyományok kutatása; Monumenta Traditionum Judaica, avagy a magyarországi zsidó folklór; A budapesti Rabbiképző és a mesekutatás*). Műfajilag és némileg stílárisan is kilóg a sorból az a sokszor személyes, lírai hangvételű visszaemlékezés, amelyben Scheiber Sándor folklorisztikai előadásait idézi a budapesti Folklore Tanszéken. Elmeséli, miként sikerült megnyernie a neves zsidó filológust, folkloristát, hogy két szemeszterben órákat tartson az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen (nemcsak) a néprajzszakos hallgatóknak. Noha, Voigt Vilmos „legszárazabb” írásaira is jellemző, hogy szarkasztikus humorával, olykor egy-egy, zárójelbe tett ironikus megjegyzésével kikacsint az olvasóra, ez az írás egészében személyes hangvételű. Tanár beszél benne egy másik tanártársáról, akit nem leplezetten tisztel és szeret. A kötet további, kisebb-nagyobb csoportokba szedhető írásai a balkanisztika (s annak magyar kapcsolatai), a magyarországi nemzetiségek, a gyermekfolklór, a neofolklorizmus, a Faust-legenda problematikáját stb. tárgyalják. Különböző szempontokból és különböző mélységekben persze. Az utóbbi, a *Faust-legenda* (részben) folklorisztikai aspektusú bemutatása például egy rádióinterjú írásos, az *Élet és Irodalomban* megjelent változataként jelenik itt meg.

Az egyes írások, némi stíláris kiigazításokat, nyomdahibák korrekcióit leszámítva az eredeti formájukban kerülnek itt közlésre. Egy, amolyan függelékben viszont a szerző minden egyes íráshoz fűz némi kommentárt (a tartalomjegyzékben *A közölt dolgozatok eredeti megjelenési helyei* szerény címen szerepel ez a rész), amelyben az eredeti megjelenés körülményeit, nagyon sok esetben néhány újabb, kiegészítő bibliográfiai adatot is hozzáad.

Meggyőződésem, a könyv végigolvasása után még az a figyelmes olvasó is felfedezné, hogy a szerzője tanárember, aki történetesen nem volna tisztában Voigt Vilmos polgári foglalkozásával, hivatásával. Befejezésül csak ismételni (és ezzel nyomatékosítani) tudom önmagammat, ha azt hangsúlyozom, hogy ennek a könyvnek (no meg az előző kettőnek) a végigolvasása bárki számára olyan szolid kiindulási alapot nyújt az európai folklorisztika megismeréséhez, amihez Voigt Vilmos közvetítő szerepe nélkül egy emberöltő is kevés volna.

VOIGT VILMOS: *Europäische Linien. Studien zur Finnougristik, Folkloristik und Semiotik*. Budapest: Akadémiai Kiadó 2005, 274 p. /Studies in Ethnology 2/ ISBN 963 05 8195 7

Liszka József

Voigt Vilmos a német nyelvterületen igencsak otthonosan mozog: bizonyítja ezt számos vendégtanárokodása német (osztrák) egyetemeken, német rendezésű nemzetközi konferenciákon való folyamatos szereplése, szerteágazó kollegiális kapcsolatai, a német nyelvű me-

se enciklopédia (*Enzyklopädie des Märchens*) mára már a tervezett 14 kötetéből az egy tucatnyit is meghaladó megjelentekbe írt számos szócikke stb. Nem lehetett hát nehéz egy kötetre való német nyelvű tanulmányt összeválogatnia a budapesti Akadémiai Kiadó idegen nyelvű néprajzi könyvsorozata számára. Annál is inkább, mivel korábban már napvilágot látott egy igénytelen kiállítású, három terjedelmesebb, a monda- és a samanizmus-kutatás körébe vágó tanulmányt tartalmazó önálló német nyelvű kötete²⁶.

Jelen gyűjtemény tanulmányainak összekötő ideája a komparatív szemlélet, európai, sőt: eurázsiai kitekintés, a tradicionalitás és modernitás egy szemszögből való látása/láttatása. Az összesen huszonnégy dolgozat több szempontból is csoportosítható lenne, de mivel meglehetősen sok az átfedés, inkább amolyan problémabokrok alapján kísérlek meg képet adni az összcsoportról. Voigt Vilmos vallástudományi, vallási néprajzi érdeklődése szórványosan megjelent tanulmányaiból, de talán még inkább egyetemi előadásából ismert volt szakmai körökben. Az utóbbi években aztán két kötetben jelentette meg az e témakörbe illeszkedő gondolatait, meglátásait²⁷. A most szóban forgó gyűjteményben is találunk ide kapcsolódó dolgozatokat, mégpedig a magyar „ősvallásról”, az isten báránya-motívum eurázsiai összefüggéseiről, valamint a magyarországi evangélikus folklóról. Módszerükre az eredmények imponálóan (viszont a szerzőtől megszokott, sőt: elvárt!) bennfentes áttekintése, valamint a körültekintő, mikrofilológiai elemzés a jellemző. A legmasszívabb csoportot a szöveges folklór tárgykörébe tartozó tanulmányok alkotják (a szibériai folklóról, a magyar „mese” szó etimológiájáról, a Grimm-fivérek magyarországi hatásáról, a magyar mondaanyag rendszerezési kísérletéről, valamint a balladakutatás problematikájáról). Voigt Vilmos a magyar folklorizmus-kutatás elismert szakembere, a neofolklorizmus fogalmának a megalkotása és definiálása is nevéhez fűződik²⁸, a témakörben nemzetközi konferenciákat, munkacsoportokat szervezett, vett bennük tevékenyen részt; így hát nem meglepő, ha ebben a német nyelven olvasóknak szánt kötetbe is besorolt néhány, a jelzett témaköröket érintő tanulmányt (A mai folklorizmus kutatásának problematikája Magyarországon; Neofolklorizmus a művészetben stb.). Hogy a magyar néprajz/folkloriztika nem a veszendő, már-már csak morzsáiban fellelhető hagyományos paraszti kultúra egyes jelenségeinek a dokumentálására, elemzésére, értelmezésére hivatott (ahogy arra sok, a tizenkettedik/vagy huszonnegyedik órát emlegető harangfélreverő Herman Ottó óta figyelmeztet), mi sem bizonyítja jobban, mint Voigt Vilmosnak ebben a kötetben is olvasható néhány, „modern folklorisztikai” tanulmánya (Budapest folklórjáról; a negyvennyolcas hagyomány mai jelenkori politikai instrumentalizálódásáról; a hétköznapi kultúrájának, jelrendszerének vizsgálati eredményeiről stb.). Végezetül a szerző egyik kedves kutatási irányzatát, a szemiotikát kell megemlíteni, pontosabban az ebbe a kategóriába tartozó néhány írást (az uráli elő/szemiotika nyomában; etnológia és szemiotika stb.).

A csak magyarul olvasót megnyugtatom, hogy az ebben a német nyelvű kötetben olvasható írásoknak, ha nem is mindegyike, de zöme olvasható magyarul is (egyrészt különböző szakfolyóiratokban, évkönyvekben, illetve a szerző közelmúltban megjelent há-

26 Voigt Vilmos: *Glaube und Inhalt. Drei Studien zur Volksüberlieferung*. Budapest: Loránd-Eötvös-Universität 1976

27 Voigt Vilmos: *A vallási élmény története. Bevezetés a vallástudományba*. Budapest: Timp Kiadó 2004, 253 p. ISBN 963 86678 2 6 [lásd ehhez recenziómat: A vallási élmény története. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 7, 2005/2, 185–186. p.]; Voigt Vilmos: *A vallás megnyilvánulásai. Bevezetés a vallástudományba*. Budapest: Timp Kiadó 2006, 344 p. ISBN 963 9614 114

28 Vö. Voigt Vilmos: A neofolklorizmus fogalmának körülhatárolása. In uő: *Modern magyar folklorisztikai tanulmányok*. Debrecen: KLTE – Néprajzi Tanszék 1987, 187–194. p.

rom kötetnyi tanulmánygyűjteményében²⁹). A német nyelvű olvasó meg sajnálkozhat, hogy az igazán sokoldalú szerző egyes kutatási témáiról itt felvillantott néhány írásán túlmenően, nem tudja elolvasni a már említett vallástudományi köteteket, a Voigt Vilmos által szerkesztett (és nagyrészt írt) *Magyar folklór*³⁰ című, vaskos egyetemi tankönyvet (a hozzá tartozó szöveggyűjteménnyel együtt). Hogy a szerző korábbi köteteiről már ne is beszéljek. A felismerésnek ezen pillanataiban érzi az ember, hogy jó magyarnak lenni! S ez a felismerés akkor lehetne igazán felhőtlen, ha Szerzőnk magyar nyelven még meg nem jelent munkái is olvashatóak lennének egyszer magyarul...

29 Ezek egyikéről, a továbbiak bibliográfiai adataival lásd fentebbi recenziómat.

30 Voigt Vilmos szerk.: *A magyar folklór*. Budapest: Osiris Kiadó 1998, 651 p. /Osiris Tankönyvek/ ISBN 963 379 341 6 [lásd ehhez recenziómat: *A magyar folklór. Finnisch-ugrische Forschungen* 56, 2001/1–3, 418–422. p.; *A magyar folklór. Ethnographia* 113 (2002), 340–343. p.]. Voigt Vilmos szerk.: *Magyar folklór szöveggyűjtemény I*. Budapest: Osiris Kiadó 2005, 845 p. /Osiris Tankönyvek/ ISBN 93 389 283 X

